

Demokratický střed

Nezávislý čtvrtletník o střední Evropě

1. číslo | ročník VII. | únor 2018 | cena 25 Kč

Demokracie na středoevropský způsob

Jan Klata na Palmovce

Téma: Prezidenti v akci

■ Úvodník	
Vybíjená demokracie (<i>Tomáš Fošum</i>)	3
■ Téma: Prezidenti v akci	
Miloš Zeman sedící, vítězí (<i>Antonín Berdych</i>)	4
Když se v čele státu objeví „Šedá výkonnost“ (<i>Marie Bydžovská</i>)	5
Fico versus Kiska aneb ožívování mečiarismu (<i>Marián Balázs</i>)	6
Andrzej Duda – notář Práva a spravedlnosti (<i>Wojciech Hofmański</i>)	8
Petro Porošenko: nejprve králem, potom prezidentem (<i>Michal Lebduska</i>)	9
■ Rozhovor	
Za kritiku vlády můžete v Maďarsku ztratit práci (<i>Tomáš Fošum</i>)	12
■ Střední Evropa	
Chycení v kleštích: průvodce současnou polskou zahraniční politikou (<i>Vít Dostál</i>)	15
Polsko-bělorusko vztahy: vzájemné sympatie ve stínu politického napětí (<i>Łukasz Kołtuniak</i>)	18
Demokracie v poločase rozpadu (<i>Martin Gonda</i>)	20
■ Kultura	
Když Shakespeare spojí síly s YouTube (<i>Olga Słowik</i>)	22
Jak si Sissi zamilovala Maďary nejen ve filmu (<i>Alena Mikolášková</i>)	25
Dějiny Polska honí příliš mnoho zajců (<i>Jan Škvrňák</i>)	26
■ Historie	
Jak se Češi stali přáteli Izraele (<i>Jan Holovský</i>)	29
■ Zraněná města	
Frydlantsko: lepší časy nad propastí (<i>Martin Veselka</i>)	31

Demokratický střed

1/2018, vydáno v únoru 2018, ročník VII.

adresa: Demokratický střed, Jirečkova 1012/9, 170 00 Praha 7,

e-mail: redakce@demokratickystred.cz, web: www.demokratickystred.cz

šéfredaktor: Tomáš Fošum

zástupce šéfredaktora: Petr Zenkner

redakční rada: Tomáš Chlum, Marie Bydžovská, Marie Jüptner Medková, Ladislav Havelka

Jan Jüptner, Kateřina Hamplová, Pavel Cechl, Tomáš Orlík, Jan Holovský, Anna Plasová

grafická úprava: Jiří Kaufner, fotomontáž na úvodní straně: Alesh, logo: LUSEL

vydavatel: Demokratický střed, z. s.

č. účtu: 2400332468/2010

registrační číslo MK ČR E 20906, ISSN 1805-6202, vychází 4x ročně

Výhra Miloše Zemana v lednových prezidentských volbách znovu rozpoutala debatu o budoucnosti demokracie, a to nejen u nás. Znepokojivé signály přicházejí v posledních letech z různých zemí, přičemž hodně viditelné jsou ve středoevropském prostoru. Platí to nejen pro postkomunistickou visegrádskou čtyřku, ale třeba i pro Rakousko, kde se nedávno stal vicekancléřem Heinz-Christian Strache, u nějž bychom dohledali řadu výroků, z nichž citlivějším zastáncům svobodné společnosti naskakuje husí kůže. V civilizační zaostalosti někdejších ruských kolonií to tedy nebude. Každopádně ale v našem regionu problémy současné liberální demokracie nabývají jasných kontur. Tím největším je skutečnost, že čím dál tím méně lidí ji bere za svou, navíc se vytrácí jakýs taký konsenzus, co by měla obnášet.

Shoda na definici demokracie totiž končí na souhlasu se svobodnými volbami. Jenže pokud se spokojíme jen s tím, že vítěz bere vše, skončíme nakonec v nějakém nevábném autoritářském režimu. Ozvěny tohoto myšlení slyšíme ve chvílích, kdy Andrej Babiš nechápe, že nemůže vládnout sám bez důvěry parlamentu. Vždyť přece s 30 procenty vyhrál volby a jen chce makat pro spoluobčany. Umíráček demokracie zvoní i v okamžicích, kdy si Právo a spravedlnost Jaroslawa Kaczyńskiego při volebním zisku 38 procent v rozporu s polskou konstitucí osobuje privilegium rozhodovat, který rozsudek ústavního soudu platí, a který nikoliv.

To, že k moderní liberální demokracii patří nejen férové volby a osvědčená dělba moci na zákonodárnou, výkonnou a soudní, ale též svoboda médií a oddělení politické moci od ekonomické, přestává být pro většinu lidí u nás důležité. Výsledky posledních sněmovních a prezident-

ských voleb mluví jasnou řečí. Na liberální demokracii dnes útočí zleva i zprava lidé, kteří by ji nejspíš před pár lety ještě bránili. Pro jedince konzervativnějšího ražení je často příliš liberální, přičemž tento přívlastek spojují s úplně jiným významem, než v tomto případě ve skutečnosti má. Ne, tady opravdu nejde například o bioetické otázky. Tady jde o pravidla a o co možná nejlepší nastavení brzd a protiváh, aby si žádná složka moci neukrajovala větší krajíc, než jí přísluší. Pokud tedy někteří konzervativci vidí ve Vladimíru Putinovi kvůli jeho ostrému přístupu k homosexuálům obránce křesťanských hodnot, je to jejich věc, ale raději by se neměli vydávat za demokraty – už jen

kvůli všem těm záhadně zavražděným Putinovým odpůrcům. Jestli někdo obdivuje Viktora Orbána za tvrdý postoj vůči migrantům, měl by se podívat na to, jak se Maďarsko pod jeho vládou změnilo v oligarchii, jak upravuje volební zákony své straně na míru atd.

Četní levičáci zase za adjektivem liberální vidí krvežíznivý kapitalismus čili vykořisťování všeho druhu. Demokracie je pro ně anachronismem, jež nahradí světlé zítřky pod vedením majitelů jediné pravdy o společném dobru. Kapitalismus dnes ovšem do značné míry znamená jen komunisty vymyšlenou nadávku pro tržní ekonomiku, bez níž, jak učí historie, svobodná společnost dlouho nepřežije. Jistě, trh potřebuje být regulován mimo jiné s ohledem na životní prostředí, ale zákony nejen v ekonomice musejí vznikat na základě společenského kompromisu, který lze dlouhodobě udržet jen v liberálnědemokratickém systému brzd a protiváh. V momentě, kdy z hřiště zmizí rozhodčí a přestane se hrát podle pravidel, se stane z fotbalu vybíjená.

Tomáš Fošum

Vybíjená demokracie

Demokratický střed

Nezávislý čtvrtletník o střední Evropě

Nejsme financováni z grantů, každý předplatitel je pro nás důležitý

- ☛ Roční předplatné (4 čísla) i s poštovným za 180 Kč
- ☛ Objednávejte na e-mailu: redakce@demokratickystred.cz
- ☛ Číslo účtu: **2400332468/2010**

Miloš Zeman sedící, vítězí

Miloš Zeman obhájil prezidentský mandát díky tomu, že vnuť volbě vlastní scénář i témata a těžil ze setby, na které roky pracoval. Otázkou nyní zůstává, co jeho vítězství udělá s českou politickou scénou. Zemanova aliance s Andrejem Babišem se zřejmě vyčerpala.

V říjnových sněmovních volbách dostaly ANO, SPD a KSČM téměř polovinu všech platných hlasů. O voliče těchto stran se letos v lednu opíral i Miloš Zeman. Svému znovuzvolení obětoval klíčovou pravomoc vybrat premiéra a jmenovat vládu: uzavřel otevřenou alianci s Andrejem Babišem a umožnil mu sestavit jednobarevný kabinet hnutí ANO, jenž v lednu nezískal v Poslanecké sněmovně důvěru.

Cena byla jasná – Babiš i celé jeho hnutí museli Zemana jednoznačně podpořit. Voliči ANO sice nejsou beze zbytku oddanými prezidentovými fanoušky, nicméně tento risk Babiš podstoupil a velmi pravděpodobně mu to nijak neublížilo. Svou vládu bez důvěry obhájuje tím, že vyhrál volby a musí čelit intrikám těch ostatních, poražených. Tato logika sice popírá princip parlamentní demokracie, ale voličům ANO to – zdá se – nevadí.

Zemanova těsná výhra

Miloš Zeman zvolil taktiku odpovídající jeho postavení, schopnostem i zdravotnímu stavu. Kampaň „nevedl“, debat se neúčastnil a těžil z pěti let cestování po regionech. Ostatní kandidáti, kteří se tak ocitli bez hlavního protivníka, nedovedli v prvním kole nastolit žádné trvalejší politické téma ani Zemana výrazněji poškodit.

Výsledek byl pak očekávatelný: nejvíce hlasů získal právě Zeman, za jeho vyzyvatele do druhého kola si lidé vybrali „neutrálního“ akademika Jiřího Drahoše. Překvapil zejmé-

na Mirek Topolánek, jenž svým mimořádně slabým výsledkem (pod pět procent) zjevně své politické možnosti vyčerpал. Ostatní tři viditelnější vyzyvatele (Michal Horáček, Marek Hilšer a Pavel Fischer) získali na svou stranu část veřejnosti a není vyloučeno, že zejména dva posledně jmenovaní v české

politice zůstanou.

Druhé kolo se odehrálo zcela podle Zemanových představ. V televizních debatách na Nově a Barrandově, kam Drahoš nepřišel, si mohl prezident říkat, co se mu zamano. A uspěl i v duelech na Primě a České televizi, jichž se jeho soupeř zúčastnil. Zemanovu výhru ale způsobilo něco jiného: o preferencích mnoha lidí bylo rozhodnuto dříve, než si sami připouštěli. Volba prostě reflektovala názorově-politická schémata, která jsou v Česku dlouhodobě přítomna. Toto dělení české společnosti se odehrává na mnoha osách: například iracionální strach z migrace, odpor k fiktivním i reálným elitám, regionální i vzdělanostní rozdíly atd. Zeman a jeho lidé využili těchto rozporů a systematicky je pomáhali prohlubovat. Mobilizační kampaní se jim pak povedlo oproti prvnímu kolu navýšit volební účast, přičemž nově k urnám přišli především ti, na něž prezident při budování příkopů cílil.

Události okolo vítěze voleb stálo za to sledovat. Zeman volbu označil za své „poslední politické vítězství“, po němž „nebude následovat žádná prohra“. A je nutné uznat, že obhajobou svého mandátu se Zeman stal z hlediska své kariéry doposud nejúspěšnějším politikem v historii ČR. Zcela symbolicky pak působilo setkání vítěze s Václavem Klausem, který mu přišel do volebního štábu pogratulovat. Klaus tvrdil, že „přispěl“ zhruba pěti procenty k Zemanovu vítězství, Zeman mu pak tento podíl „uznal“. Pohled na kdysi významného politika, který se

pokouší získat podíl na cizím úspěchu, musí na jeho zbylé sympatizanty působit až bolestivě. Zemanovým vítězstvím a Klausovou bezmocí se tak symbolicky uzavírá kapitola této významné politické generace.

Co bude dál?

Miloš Zeman však nikam neodchází, má před sebou až pět let svého mandátu a navzdory nepotvrzeným spekulacím všeho druhu je nutné počítat s tím, že prezidentem zůstane. Je otázkou, co vše se nyní změní a jaký vliv bude mít hlava státu během svého druhého funkčního období na veřejný život.

Mnozí politici, zejména z ČSSD a ANO, vyjadřovali naději, že se Zeman bude během dalších let mírnit a bude se snažit českou společnost spojovat, nikoliv rozdělovat.

Pakt Miloše Zemana a Andreje Babiše nemusí mít dlouhého trvání.

Foto: Vláda.cz

Toto zbožné přání ale nemá reálný základ, jde bezezbytku o snahu uchláchnout tu menší část voličů těchto stran, která Zemana nevolila. Po zkušenostech s druhým obdobím Václava Klause lze tvrdit pravý opak: pokud se Zeman do nedávna snažil brzdit, nyní jej už nic omezovat nebude.

Zásadní otázka se týká vztahu premiéra a prezidenta. Otevřená aliance, jejíž závazky oba dodrželi, se nyní vyčerpala. Miloš Zeman už Andreje Babiše k ničemu nepotřebuje a je otázkou času, kdy se jejich cesty nějakou formou rozejdou. I když je Babiš vrcholně pragmatik, na dohodu musejí být minimálně dva. Premiér má sice neporovnatelně větší moc a stojí za ním enormní politická síla, přesto by ho spor se Zemanem mohl zásadně oslabit. Blíží se konflikt obou politiků se může stát jedním z hlavních momentů roku 2018.

Boj o Zemanovy hlasy

Voliči, kteří se v prezidentské volbě znovu definovali, se nyní stávají důležitou kořistí. O hlasy Jiřího Drahoše se přetahuje pět parlamentních stran, které ho podpořily. Šlo však o volbu protestní, protizemanovskou, proto nelze očekávat, že by tuto skupinu lidí kdokoli (včetně Drahoše) do budoucna efektivně využil.

Daleko lákavější je rezervoár zemanovských hlasů. Politická mašinerie hnutí ANO jistě analyzuje jeho úspěch a dynamicky upraví své slogany, názory svých zástupců,

popřípadě i vlastní program. O něco podobného se ve skromných podmínkách jistě pokusí i Tomio Okamura. Hlavní lákadlo na zemanovských voličích však představuje odkaz současného prezidenta. Při jeho věku i zdraví je nutné počítat se vším, a proto se brzy strhne souboj o to, kdo bude jeho pokračovatelem. Kromě již zmíněného Okamury se jistě objeví i bývalí spojenci z ČSSD (Škromach, Hašek a další).

Silným představitelem „nového zemanismu“ by ale mohl být poslanec ODS Václav Klaus mladší. Spojuje v sobě slavné jméno, má schopnost mluvit k voličům empaticky a už dokázal, že je v politice čistým sólistou. Nelze proto předpokládat, že by v dohledné době ve své straně mohl dramaticky povýšit. Jeho vlastnosti ho ale předurčují k tomu, aby se případného Zemanova dědictví pokusil ujmout. Dostatečnou lidovost, kreativní práci s fakty, vyvolávání strachu a dělení společnosti již zvládá, zbývá jen chopit se vhodné příležitosti, až nastane.

Dědictví Miloše Zemana tak může být různé. Jeho politický styl může v podání jeho nástupců otevřít dveře nové úrovni populismu a rozporů ve společnosti. Prezident může jako poslední bod své kariéry pomoci odstranit fenomén Andreje Babiše. Anebo může dokázat, že byl politikem, jehož úspěch nelze v dohledné době zopakovat.

Antonín Berdych

Když se v čele státu objeví „Šedá výkonnost“

Německého prezidenta volí parlament a jeho pravomoci jsou poměrně omezené. Přesto dokáže do celostátní politiky výrazně zasáhnout. Českou hlavu státu nejčastěji porovnávají se slovenským prezidentem Andrejem Kiskou, možná by však neuškodil ani pohled za západní hranice.

Německý prezident Frank-Walter Steinmeier je zkušený politický matador, ve své současné funkci ale působí relativně krátce. Do čela státu nastoupil teprve v březnu 2017. Vystoupal tam pomalým tempem z úřednické pozice po boku sociálnědemokratického kancléře Gerharda Schrödera přes mnohaleté působení v roli ministra zahraničí ve vládách vedených kancléřkou Angelou Merkelovou. Pro Gerharda Schrödera začal pracovat jako šéf jeho kanceláře již v časech, kdy byl Schröder premiérem zemské vlády Dolního Saska. V roce 1999 se se svým tehdejší nadřízeným přesunul do Berlína na spolkové kancléřství. V té době získal s odkazem na své schopnosti přezdívku Šedá výkonnost.

Při loňské volbě spolkového prezidenta byl Steinmeier jediným kandidátem, který měl mezi pětici zájemců šanci uspět. Jeho kandidatura byla totiž výsledkem dohody mezi třemi vládnoucími stranami, ke které došlo už několik měsíců před hlasováním. Levicového ministra zahraničí tehdy překvapivě podpořili i křesťanští sociálové z bavorské CSU, jejichž program je Steinmeierově sociální demokracii (SPD) relativně vzdálený a od nichž se očeká-

val u podobného kandidáta odpor. Vlivný europoslanec CSU Manfred Weber však Steinmeierovu kandidaturu hodnotil pozitivně s tím, že „Německo potřebuje silné vedení, obzvláště v současné situaci“. Kancléřka a předsedkyně křesťanských demokratů (CDU) Angela Merkelová shodu vládní koalice na jeho jméno okomentovala jako „rozhodné rozhodnutí“.

Kdy se hodí charisma

Politici komentátoři se při jeho nástupu shodli, že od něj Německo může čekat především uměřenou nudu. Ne všichni brali tento fakt jako handicap. „Lidé často popisují Steinmeiera jako nudného, ale tato charakteristika už nebude působit stejně škodlivě jako před pár lety,“ napsal o něm tehdy *Süddeutsche Zeitung*. „Existují období, v nichž je nudnost ctností. A v těchto dobách si politici potřebují vzít čas na řešení problémů, místo hromování a udýchaného a zbrklého politického rozhodování,“ konstatoval list v komentáři nazvaném *Chvála nudnosti*.

Výše citovaný článek narážel na Steinmeierův klíčový kariérní debakl. V roce 2009 prohrál jako lídr SPD ve volebním souboji s CDU Angely Merkelové. Porážku sociálních demokratů připisovali komentátoři právě jeho nedostatečnému charismatu. Přesto se na podzim 2013 vrátil

Pokračování na str. 6

Pokračování ze str. 5

do vlády, kde působil na stejné pozici jako v letech 2005-2009, tedy na postu ministra zahraničí ve velké koalici CDU, CSU a SPD, v jejímž čele znovu stanula Angela Merkelová.

Německý tisk zvolení Steinmeiera prezidentem vesměs přivítal s opatrným vyzdvižením jeho diplomatických zkušeností a středových pozic. Novináři ale nezapomněli poukázat ani na to, že jeho vítězství bylo výsledkem politického handlu a druhem kompromisu, který nenadchne ani nepřekvapí.

Steinmeierův apel

Paradoxně právě onen „šedý pracant“ Steinmeier dokázal překvapit a už v prvním roce úřadování sehrál zásadní úlohu. Poté, co v listopadu selhala jednání o vzniku takzvané jamajské koalice mezi CDU/CSU, Zelenými a liberální FDP, se německá politická scéna dostala do zdánlivě bezvýchodné situace. CDU Angely Merkelové sice měla spolu s CSU nejsilnější zastoupení v Bundestagu, ale chyběli jí koaliční partneři, se kterými by mohla vládnout. SPD dávala po slabém výsledku v zářijových parlamentních volbách dlouhodobě najevo, že si pokračování velké koalice nepřeje a chce zůstat v opozici. Alternativa pro Německo (AfD) pak byla pro křesťanské demokraty nepřijatelným partnerem. První předčasné volby od vzniku spolkové republiky se zdály být nevyhnutelné.

Steinmeier se v této situaci aktivně ujal role, která mu vždycky nejlépe pasovala – diplomata a organizátora. Parlamentní strany vyzval k jednání a postupně se setkal s jejich zástupci. Apeloval především na svou domovskou sociální demokracii, z níž kvůli kandidatuře na hlavu státu

Frank-Walter Steinmeier se členství v SPD kvůli prezidentské funkci vzdal.

Foto: Wikimedia Commons/Arne List

tu před časem vystoupil. Steinmeierova výzva a vědomí, že předčasné volby nejsou v jejich zájmu, nakonec vedla sociální demokraty k ochotě začít se bavit o pokračování velké koalice CDU/CSU a SPD. Ještě předtím, než 39 vyjednávačů z trojice stran zasedlo k rokování, prezident je veřejně nabádal k odpovědnosti.

Ačkoliv Steinmeier není charismatickým lídrem a milákem davů, dokázal se prosadit v žebříčcích popularity. V průzkumu veřejnoprávní televize ARD mu před oznámením jeho kandidatury důvěřovalo 72 procent respondentů. Podařilo se mu totiž během let získat punc spolehlivého a důvěryhodného politika. Jeho oblíbenosti prospělo i odvážné rozhodnutí z roku 2010, kdy si dal pauzu od politiky, aby podstoupil operaci, při níž daroval ledvinu své vážně nemocné manželce.

Marie Bydžovská

Fico versus Kiska aneb oživování mečiarismu

Útoky slovenského premiéra Roberta Fica proti prezidentovi Andreji Kiskovi připomínají způsoby Vladimíra Mečiara. Oživováním jeho praktik ministerský předseda jen potvrzuje, že mečiarismus jako styl politiky stále na Slovensku neskončil.

Prvotním impulsem pro Ficovu nenávisť ke Kiskovi byla prohra, již mu v roce 2014 do té doby poměrně neznámý podnikatel z Popradu uštědřil v prezidentských volbách. Porážka znamenala pro sebevědomého Fica ponížení před celým národem. Podobné věci šéf strany Směr nepouští.

Dalším impulsem se staly loňské oslavy Slovenského národního povstání v Banské Bystrici. Tedy v regionu, který byl nejprve Mečiarovou a později Ficovou baštou. Při příchodu na slavnost však premiéra vypískali a dokonce

na jeho adresu zaznívaly výkřiky o zlodějích. Zato prezident Kiska se dočkal potlesku. To byl pro Fica šok. Média si rozdílné přijetí obou politiků vychutnala, což nejspíš ještě prohloubilo premiérovu zášť vůči hlavě státu.

Ficovi, jehož politika spočívá na marketingu, musí též vadit dlouhodobě vysoká popularita Andreje Kisky, která převyšuje tu jeho. Nejzásadnějším důvodem Ficovy nelásky k prezidentovi je však to, jak Kiska opakovaně demaskuje počínání vládní koalice. Podrobuje kritice Ficův styl vládnutí, nezodpovědné zacházení s veřejnými financemi i chybějící reformy. Prezident též opakovaně odsuzuje šíření nevraživosti v politice.

Kiska se mimo jiné veřejně postavil proti nominacím politiků dlouhodobě spjatých se Směrem na posty ústavních

soudců. Kvůli pochybnostem o jejich odbornosti a nestranném přístupu je prezident nejprve odmítl jmenovat, nicméně po diskutabilním rozhodnutí Ústavního soudu tak musel učinit. To, s jakou vehemencí se Fico snažil své kandidáty prosadit, vzbuzuje podezření, že šlo o podmanění si mimořádně důležité instituce a rozšíření předpokládaných záruk beztrestnosti pro lidi z prostředí Směru.

Diskreditace představuje pro předáky této strany cestu, jak prezidentovi vzkázat, aby brzdil. Jelikož se Andrej Kiska těší už zmíněné popularitě, je třeba ho za každou cenu očernit – i za pomoci lží a zneužívání státních funkcí.

Faktury za létání

Do této hry se aktivně zapojil i ministr vnitra a místopředseda Směru Robert Kaliňák, jenž by v každé kultivovanější demokracii musel minimálně kvůli svým obchodním kontaktům s podnikatelem Ladislavem Bašternákem vládu dávno opustit. Mimochodem, Robert Fico dosud stále bydlí v domě vlastněném právě Bašternákem, který čelí obvinění z daňových podvodů.

Kaliňák loni Kisku obvinil, že zneužívá vládní letku ke svým cestám za rodinou do Popradu. Přitom podle prezidentových slov mu dříve sám ministr vnitra využívání vládních letadel navrhl s tím, že piloti stejně musejí létat. Prezidentská kancelář už Kaliňáka usvědčila z nepravdivých výroků a klamání veřejnosti.

Kaliňák se navíc na začátku letošního roku nešťítel cynicky zneužít situace, kdy se během letu z Mexika udělalo jednomu členovi prezidentské delegace nevolno. Ministr vnitra prohlásil, že nejspíš pošle prezidentovi za pozvracené letadlo fakturu, a naznačil, že se jednalo o důsledek nestřídmého požívání alkoholu. Přitom podle prezidenta mluvčího měl dotyčný člověk žaludeční problémy už v Mexiku, navíc se nejednalo o pracovníka prezidentské kanceláře.

Před časem představitelé některých nevládních organizací potvrdili, že v jejich přítomnosti mluvil Robert Fico o Kiskovi jako o podvodníkovi. Dnes je zřejmé, že tak svérázně interpretoval materiály finanční správy týkající se někdejších prezidentových firem, k nimž by předseda vlády neměl mít přístup. To ovšem nebyl zdaleka první případ, kdy Fico zneužil svého úřadu k útokům na své oponenty.

Do politického boje je zatahována i policie, když se do vyšetřování daňových nejasností v bývalých Kiskových firmách zapojila Národní kriminální agentura. Naopak vyšetřovatel, který se zabýval pozadím byznysu ministra Kaliňáka, byl odstaven. Podobné postupy připomínají mečiarovské časy.

Spor o podobu demokracie

Za tím vším se však skrývá zásadní hodnotová pře. Jedná se o svár mezi liberální demokracií (prezident Kiska) a demokracií autoritativní, respektive posttotalitní mentalitou s totalitními způsoby (premiér Fico). S tím souvisí i geopolitický spor o ukotvení Slovenska. Zatímco pre-

Robert Fico nezapomíná.

Foto: Vláda.cz

zident Kiska nekompromisně zastává prozápadní orientaci včetně účasti na evropské integraci, premiér Fico věrný své komunistické minulosti od začátku pokukuje po Moskvě, takže není divu, že kritizoval sankce uvalené na Rusko kvůli okupaci Krymu a vměšování se do bojů na východě Ukrajiny. Aktuální premiérova vstřícnost při jednáních s představiteli EU je zjevně jen divadlo, neboť doma rozdmýchává vášně proti „Bruselu“ a společným evropským řešením.

Robertu Ficovi politika militantního populismu a nové podoby třídního boje vyhovuje. Pomocí ní oslovuje to nejnižší a nejhorší, co v člověku je. Jinou politiku dělat neumí a zjevně ani nechce. Správu věcí veřejných pojímá jako držení moci a obsluhu spřízněných oligarchů. To, že mu dnes při tom dělají kompars lidé jako Béla Bugár, Lucia Žitňanská, Peter Kresák či František Šebej, je už jen poznámka pod čarou. Avšak pro současný charakter a směřování slovenské demokracie jde o poznámku zásadní.

Marián Balázs

Andrzej Duda – notář Práva a spravedlnosti

Zvolení Andrzeje Dudy prezidentem slibovalo mimo jiné generační obměnu v polské politice. Dudovi se však dosud nepovedlo osamostatnit se od své mateřské strany, v níž má rozhodující slovo její dlouholetý předseda Jarosław Kaczyński.

Poslední prezidentské volby v Polsku v květnu 2015 nebudily tak silné emoce, jaké jsme sledovali během nedávno skončeného klání v Česku. Bronisław Komorowski tehdy do kampaně vstupoval coby obhajující prezident, který má s ohledem na vysokou podporu veřejnosti druhé volební období víceméně jisté. Zdálo se, že dokonce ani Jarosław Kaczyński nevěří, že je možné ho porazit, jelikož proti němu postavil mladého a relativně málo známého politika Práva a spravedlnosti (PiS) Andrzeje Duda.

Ještě v únoru 2015 dosahovaly Komorowského volební preference 63 procent a důvěřovalo mu 75 procent obyvatel. Jeho uměřené vystupování a stejně tak uměřený způsob výkonu funkce Polákům dlouho vyhovovaly. Byl vítanou změnou po neklidném a neurotickém prezidentství Lecha Kaczyńského, které v roce 2010 ukončila tragická letecká katastrofa ve Smolensku. Můžeme-li věřit starým průzkumům, Lech Kaczyński by neměl šanci na znovuzvolení – již v roce 2009 jeho práci hodnotilo negativně 68 procent dotazovaných. Bronisław Komorowski však svou druhou kampaň prospal. Postrádal energii, dynamiku i průbojnost. Tyto nedostatky se ukázaly jako klíčové, protože právě zmíněné vlastnosti nejlépe charakterizovaly skvěle připravenou volební kampaň Andrzeje Dudy. Kontrast byl nakonec tak velký, že kandidát Práva a spravedlnosti ve druhém kole vyhrál, a zahájil tím vítězná tažení formace Jaroslawa Kaczyńského za převzetím vlády v Polsku.

Touha po změně

Pozorovatelům politické scény nad Vislou to může připomínat situaci z roku 1995, kdy charismatický Aleksander Kwaśniewski porazil v prezidentských volbách Lecha Wałęsu. Mladí lídři mají pro polské voliče svou přitažlivost, okouzluje je příslibem symbolické, avšak velmi očekávané generační obměny. V případě úspěchu Andrzeje

Dudy je zásadní si uvědomit, že lídry politických projektů po roce 1989 v Polsku byli doposud převážně stále dokola titíž hráči. Nejlépe to ilustruje fakt, že dokonce i u kulatého stolu (jednání komunistické vlády a opozice v roce 1989), jehož legitimitu dnes stoupenci Práva a spravedlnosti zpochybňují, zasedali také pozdější zakladatelé této strany Lech a Jarosław Kaczyńští.

Ač to tak někdy nevypadá, Andrzej Duda se k ústavě moc pěkně nechová.

Foto: Wikimedia Commons/Michal Józefaciuk

Andrzej Duda se tedy stal odpovědí na gigantickou touhu po změně. Mladý, vzdělaný doktor práv se zkušeností ze zahraničí, zdatný řečník s politickými ostruhami získanými v Evropském parlamentu. Nejlepší možný kandidát, řeklo by se. V relativně konzervativním Polsku mu další sympatie vynesly také manželka (elegantní, ovšem skromná učitelka na jednom z krakovských gymnázií) a dcera – vzorná studentka, které se do kampaně zapojily. Rodina jako malovaná.

V image nového prezidenta se však poměrně rychle objevily první trhliny. Pozorovatelé zdůrazňovali jeho naprostou podřízenost politickým kruhům, z nichž vzešel. V tomto ohledu se jako zvláště významná a symbolická ukázala epizoda s noční jízdou po Varšavě: prezidentská kolona vyrazila uprostřed noci z paláce na Krakovském předměstí přímo ke dveřím Jaroslawa Kaczyńského na konzultace. Je třeba říci, že Andrzej Duda na

své pověsti notáře Práva a spravedlnosti dlouho pracoval tím, že nekriticky schvaloval všechny návrhy svých někdejších stranických kolegů. Neměl problém ani s mimořádně neetickou milostí pro Mariusze Kamińského, který byl za zneužití pravomocí při řízení Ústředního protikorupčního úřadu (CBA) odsouzen k nepodmíněnému trestu. Vzápětí po omilostnění se Kamiński stal ministrem ve vládě Beaty Szydło. Duda podepisoval dokonce i zákony, jež byly jasně v rozporu s platnou ústavou. Vláda Práva a spravedlnosti mezitím ignorovala pro sebe nepříznivé rozsudky Ústavního soudu, čímž postupně narušila principy dělby moci ve státě. I na tom se prezident Duda částečně podílel tím, že nepřijal přísahy nových legálně zvolených soudců Ústavního soudu, a tím jim znemožnil nástup do funkce.

Touha po nezávislosti

Z politické letargie probudila Andrzeje Dudu teprve obrovská vlna pouličních protestů na obranu nezávislosti soudnictví, která se Polskem prohnala v polovině roku 2017. Prezident Duda následně dva ze tří kontroverzních návrhů zákonů týkajících se justice vetoval, a obnažil tak určitý rozkol ve vládním táboře. Vzbudil tím hněv ministra spravedlnosti Zbigniewa Ziobry a výraznou nechut Jaroslawa Kaczyńskiego, jenž do té doby na veřejnosti jednal s prezidentem spatra. Zároveň narůstal druhý závažný konflikt mezi prezidentem a vládou: coby vrchní velitel ozbrojených sil totiž Andrzej Duda očekával součinnost od nevypočitatelného a všeobecně kritizovaného ministra národní obrany Antoniho Macierewicze. Ten však ještě výrazněji než Jarosław Kaczyński dával najevo, že prezidenta příliš vážně nebere.

Cestou, jak zdůraznit vlastní nezávislost, měly být nové návrhy reformy soudnictví, které připravila kancelář prezidenta. Andrzej Duda zariskoval a pokusil se donutit Jaroslawa Kaczyńskiego zmírnit narůstající napětí ve společnosti a ustoupit. Problém však spočíval v tom, že větší ústupky nepřicházely v úvahu – kdyby soudy zůstaly nezávislé, hrozilo by, že lidé formálně zodpovědní za naru-

šení norem právního státu ponesou za své jednání trestní odpovědnost. Politici Práva a spravedlnosti jsou si toho velmi dobře vědomi. Sejm ovládaný poslanci PiS tedy do prezidentských návrhů zákonů vnesl nezbytné změny, které de facto omezily dělbu moci. Prezident kapituloval a nakonec osudné zákony podepsal.

Prohra prezidentského paláce se zdála natolik markantní, že opoziční média i internet doslova zalila vlna posměšných komentářů. Andrzej Duda v nich byl označován jako Adrian podle satirického seriálu *Předsedovo ucho*, kde je jeho politická pozice tak slabá, že si sekretářka nedokáže ani správně zapamatovat jeho jméno. Pošramocenou pověst mu však vylepšila lednová rekonstrukce vlády, do níž se zapojil v roli konzultanta. Komentátoři se shodují, že změny v obsazení ministerských křesel obratně využil k tomu, aby ze hry vyřadil Antoniho Macierewicze. Zřetelná je také chemie mezi prezidentem a jemu věkově blízkým premiérem Mateuszem Morawieckým. Před našima očima tedy možná vzniká nové politické přátelství. S jeho hodnocením je však třeba ještě počkat.

Wojciech Hofmański

z polštiny přeložila Anna Plasová

Petro Porošenko: nejprve králem, potom prezidentem

Pátý ukrajinský prezident Petro Porošenko má za sebou bohatou podnikatelskou i politickou minulost. Ačkoliv lze v mnoha ohledech jeho působení ve funkci hlavy státu hodnotit jako úspěšné, s obhajobou mandátu to bude mít složité.

Třebaže Porošenko pochází z města Bolhrad, které leží v historickém regionu Budžak u hranic s Rumunskem a Moldavskem, je jeho působení spjato především s Kyjevem. Ze svého mládí částečně stráveného ve městě Bendery, jež dnes leží v mezinárodně neuznávaném Podněstří, si odnesl mimo jiné znalost rumunštiny a bulharštiny. Na kyjevské univerzitě vystudoval v roce 1989 obor mezinárodní ekonomické vztahy a takřka bezprostředně poté se vrhl na podnikání, díky kterému se dlouhodobě řadí mezi desítku nejbohatších Ukrajinců.

Zpočátku se zabýval prodejem kaka. V devadesátých letech koupil několik společností vyrábějících cukrovinky a vytvořil z nich koncern Roshen (název je odvozen od Porošenkova příjmení), který se stal největší ukrajinskou firmou ve svém oboru a který tvoří páteř Porošenkova podnikání. Právě díky němu získal pozdější prezident přezdívku „čokoládový král“. Roshen ale nebyl jedinou jeho společností, v roce 2008 například vznikla jím ovládaná Mezinárodní investiční banka. Žádná jeho další podnikatelská činnost se ale svým významem Roshenu ani zdaleka neblíží.

Distanc od oligarchů

Kvůli své pozici jednoho z deseti nejbohatších Ukrajinců vypadá Porošenko jako typický oligarcha, z čehož jej

ostatně jeho političtí soupeři pravidelně obviňují. Faktem ale zůstává, že stál vždy trochu mimo nejvlivnější oligarchické skupiny, které se od devadesátých let až de facto do pádu Viktora Janukovyče v roce

2014 praly o moc v zemi. Jednalo se o klany z měst Dnipro (bývalý Dnipropetrovsk) a Doněck. K prvnímu patřili mimo jiné Leonid Kučma a bývalá premiérka Julia Tymošenko, druhý zase tvořil zázemí Viktora Janukovyče.

Porošenko nepůsobil ani v rámci takzvané Kyjevské simky, jejímž nejprominentnějším představitelem je Viktor Medvedčuk, který bývá mimo jiné obviňován z účasti na násilném potlačování Euromajdanu na přelomu let 2013 a 2014 a kterého anglojazyčné noviny *Kyiv Post* nazvaly „neoddiskutovatelným vůdcem ruské páté kolony na Ukrajině“.

Sám Porošenko se dlouhodobě profilel jako v zásadě prozápadní politik, jenž je ale zároveň schopen spolupráce s různými politickými tábory. O tom svědčí jeho jednoznačná podpora Oranžové revoluce v roce 2004 i Euromajdanu o deset let později. Právě během Oranžové revoluce si získala obrovskou popularitu Porošenkova televize 5. *kanál*, která jako jediná živě pokrývala události v Kyjevě. V této souvislosti si zaslouží pozornost i fakt, že to byl právě Porošenko, který byl hned po odstranění Viktora Janukovyče v únoru 2014 vyslán na Krym, aby se pokusil uklidnit situaci.

Pokračování na str. 10

Pokračování ze str. 9

Mezi Janukovyčem a oranžovým táborem

Politickou kariéru zahájil Porošenko v roce 1998, kdy byl poprvé zvolen poslancem. Původně působil ve Sjednocené sociálně demokratické straně Ukrajiny, z níž se později stala Janukovyčova Strana regionů a kterou tehdy vedl již zmiňovaný Viktor Medvedčuk. Porošenko toto uskupení opustil již v roce 2000 a o několik měsíců později začal spolupracovat s blokem Naše Ukrajina, v jehož čele stál v té době bývalý premiér a budoucí prezident Viktor Juščenko.

Po Oranžové revoluci se na chvíli stal tajemníkem Rady národní bezpečnosti a obrany Ukrajiny a od října 2009 do března 2010 působil jako ministr zahraničí ve vládě „oranžové“ premiérky Julie Tymošenko. V roce 2012 byl ministrem ekonomiky v kabinetu Mykoly Azarova, který de facto ovládal Viktor Janukovyč. Právě tato dvě vládní angažmá svědčí o Porošenkově flexibilitě a přijatelnosti napříč politickými tábory. Není tedy náhoda, že základnu jeho strany tvořila před parlamentními volbami na podzim 2014 kromě členů prozápadní strany UDAR Vitalije Klička i celá řada bývalých členů Janukovyčovy Strany regionů.

O vysoké míře přijatelnosti Petra Porošenka v různých částech země svědčí i jeho výsledky v prezidentských volbách v květnu 2014, které s výsledkem 54,7 procenta suverénně vyhrál již v prvním kole (druhá Julia Tymošenko získala jen 12,81 procenta hlasů). Ačkoliv byla jeho podpora na západě Ukrajiny výrazně vyšší, i na východě zvítězil s výrazným odstupem – až na jeden obvod v Charkovské oblasti – úplně ve všech regionech. Svou roli nejspíš hrál i fakt, že Porošenko působil v porovnání se svými předchůdci poměrně moderně a svěže, k čemuž stačila i taková „banalita“, jako je znalost angličtiny.

Petro Porošenko na mítinku ve Lvově v květnu 2014. Po jeho pravici Vitalij Klička, v pozadí Jurij Lucenko.
Foto: Michal Lebduška

Válka na východě

Jeho prezidentskou kampaň zastřešovalo nepříliš inovativní a vágní heslo „žít nově“, které mělo odkazovat ke snahám o transformaci Ukrajiny po zakončení Euromajdanu. Právě reformy a celková proměna země jsou spolu s konfliktem s Ruskem, které anektovalo Krym a rozpoutalo válku v Donbasu, hlavními tématy Porošenkova prezidenství. Nutno poznamenat, že mezinárodní situace Ukrajiny po roce 2014 jej staví do zdaleka nejtěžší role, ve které se kdy kterýkoliv ukrajinský prezident ocitl. Minimálně na mezinárodně scéně Porošenko rozhodně neselhal.

V konfliktu s Ruskem byli Ukrajinci i jejich vedení do značné míry pasivní, což ale nelze prezidentovi dávat příliš za vinu. Armáda se totiž z minulosti nacházela v žalostném stavu a Ukrajinci nebyli v úvodní fázi psychologicky připraveni na to, že budou muset střílet do Rusů, které poměrně všeobecně považovali za bratrský národ. Jedná se proto o malý zázrak, že se armádu povedlo dát i díky úsilí dobrovolníků dohromady.

Samotný Porošenko se musel v souvislosti s válkou na východě země angažovat v mezinárodních jednáních, jež vyvrcholila podepsáním dvou minských dohod. Ačkoliv ve své podstatě neumožňují vyřešení konfliktu, tak se alespoň po podpisu druhé z nich podařilo stabilizovat frontovou linii, což přispělo i k výraznému snížení počtu obětí (ovšem teprve po bitvě o město Debalceve, která vyvrcholila až po podepsání dohody). Poslední výraznou iniciativu představuje schválení prezidentského zákona „o deokupaci Donbasu“ z ledna 2018, v němž je mimo jiné Rusko poprvé oficiálně označeno za agresora, čímž se do jisté míry překonal rozpor mezi rétorikou ukrajinských představitelů včetně prezidenta na veřejnosti a zdrženlivými slovy na papíře. I přesto se válka na východě Ukrajiny stále „schizofrenně“ oficiálně nazývá antiteroristickou operací.

Reformy i nesplněné sliby

V domácí politice kladou mnozí důraz na již zmíněnou transformaci země a reformní úsilí, které vyústilo z Euromajdanu. Ačkoliv se ústava vrátila do podoby schválené po Oranžové revoluci, což výrazně omezilo pravomoci prezidenta, má Porošenko z titulu své funkce stále mnoho prostředků, jak přímo ovlivňovat legislativní proces a průběh jednotlivých reforem. Pomáhá mu k tomu i vláda, v níž má největší zastoupení Blok Petra Porošenka. Již na podzim 2014 přišel prezident s projektem strategie *Ukrajina 2020*, podle kterého mělo dojít k několika desítkám základních reforem. Problém tohoto dokumentu ale spočíval jednak v jeho velmi obecném charakteru, jednak v tom, že si stanovil naprosto nerealistické cíle. Například výše HDP na obyvatele se měla spektakulárně zdvojnásobit na šestnáct tisíc dolarů. Netřeba asi dodávat, že se Ukrajina až teprve v roce 2016 dostala z hospodářské krize způsobené konflik-

tem s Ruskem a k uvedené hodnotě se ani trochu neblíží.

I když se Porošenko na některých úspěšných reformách přímo podílel (například zřízení nového protikorupčního úřadu), tak se zdaleka ne vše podařilo dotáhnout do konce. Navíc existuje celá řada oblastí, ve kterých změny prezidentský tábor blokuje, případně jeho návrhy neodpovídají doporučením zahraničních expertů v čele s Benátskou komisí (poradní orgán Rady Evropy pro otázky ústavního práva). Nejkriklavější příklad představuje zdržování reformy soudnictví a oddalování zřízení nového protikorupčního soudu, bez něž bude již zmíněný protikorupční úřad fakticky bezzubý. V této souvislosti obzvláště kontroverzně jedná bývalý ministr vnitra Jurij Lucenko, kterého Porošenko jmenoval generálním prokurátorem. Právě generální prokuratura v poslední době zcela otevřeně válčí o vliv s protikorupčním úřadem. Jakožto příklad nesplněného slibu stojí za zmínku i změna volebního zákona, jež by měla zamezit možné manipulaci v jednomandátových obvodech, ve kterých se nyní volí polovina poslanců.

Evropě blíž

Vedle poměru k Rusku hrají v současné zahraniční politice naprosto zásadní roli vztahy s Evropskou unií, respektive otázka eventuální euroatlantické integrace. Sám Porošenko označuje vstup do EU a NATO za strategický cíl státu a přislíbil, že se v blízké budoucnosti uspořádají v této věci referenda. Tím pokračuje v trendu zahájeném v roce 2014, kdy se Ukrajina oficiálně vzdala mimoblokového statusu, který byl formálně zaveden na počátku volebního období prezidenta Viktora Janukovyče v roce 2010. I přes momentálně nerealistický výhled směrem k plné integraci do euroatlantických struktur došlo právě v této oblasti k velkým úspěchům. Těmi jsou podepsání a ratifikace asociační dohody, jež představovala na podzim 2013 roznětku prvních protestů proti Janukovyčovi, a zavedení bezvízového vstupu do schengenského prostoru pro občany Ukrajiny. Díky asociační dohodě vznikla mezi Evropskou unií a Ukrajinou zóna volného obchodu, která fakticky v mnoha oblastech integrovala Ukrajinu do společného evropského trhu.

Pokud jde o zahraniční politiku, tak si bezpochyby zaslouží zmínku vztahy s Polskem, jež se v souvislosti s nástupem nové polské vlády v roce 2015 výrazně zhoršily. Vina leží především na polské straně, která akcentem na historické křivdy způsobené Ukrajinci vyvolává v zemi protiukrajinské nálady. Petro Porošenko se v této záležitosti dlouhodobě snaží vystupovat jako uklidňující element, o čemž svědčí například jeho gesto, kdy se během summitu NATO ve Varšavě v létě 2016 poklonil

Na Majdanu začal boj Ukrajinců o kompletní proměnu země.

Foto: Pixabay/Artem_Apukhtin

u pomníku obětí volynských masakrů z období druhé světové války.

Klesající popularita

Celkově Petro Porošenko nepůsobí na rozdíl od svého předchůdce Janukovyče negativním dojmem, ačkoliv i s jeho volebním obdobím se pojí různé kontroverze. Obecně lze konstatovat, že výrazný propad prezidentovy popularity není způsoben až tak jeho samotným vystupováním jako spíše absolutně nerealistickými očekáváními Ukrajinců po revoluci z února 2014. Nutno poznamenat, že i sám Porošenko tyto nálady do značné míry spoluvytvářel svou rétorikou v průběhu volební kampaně nebo zveřejněním zmíněné strategie *Ukrajina 2020*, na kterou se od doby jejího vzniku v tichosti zapomnělo. Navíc prezident (a Ukrajina jako celek) nedokáže příliš dobře komunikovat navenek některé evidentní úspěchy.

Asi největší kritiku si Porošenko a jeho okolí zaslouží kvůli přístupu k zásadním reformám. Ty se v mnoha případech podařilo odblokovat jen díky mezinárodnímu tlaku nejen EU, ale i MMF a Světové banky, jejichž finanční pomoc je pro Ukrajinu životně důležitá. Částečně tato nechuť ke změnám vyplývá z partikulárních zájmů, ale svou roli jistě hraje i prostá neschopnost a diletantismus ukrajinského státního aparátu.

V roce 2019 čekají Ukrajinu prezidentské a parlamentní volby, které budou pro Porošenka vzhledem k propadu jeho popularity velmi složité. Přitom si v mnoha ohledech ve srovnání se svými předchůdci – obzvláště s Leonidem Kravčukem, Viktorem Juščenkem a Viktorem Janukovyčem – zaslouží výrazně pozitivní hodnocení. Každopádně lze nyní jen těžko usuzovat, jestli se mu podaří napodobit Leonida Kučmu, jenž doposud jako jediný ukrajinský prezident obhájil svůj mandát.

Michal Lebduška

Za kritiku vlády můžete v Maďarsku ztratit práci

U Čapího hnízda jde zhruba o dva miliony eur, v případě firem Orbánova zetě navrhuje OLAF Maďarsku vzít 43 milionů eur. Maďarská veřejnoprávní média o tom ale mlčí, říká komentátor slovenského Denníku N Peter Morvay v rozhovoru pro Demokratický střed.

■ **Ve visegrádských zemích sílí autoritářské tendence. Co spojuje a co naopak rozděluje výrazné představitele tohoto směřování? Mám na mysli Andreje Babiše, Roberta Fica, Jaroslawa Kaczyńskiego a Viktora Orbána.**

Spojuje je nechuť k demokracii, ale jsou mezi nimi značné rozdíly třeba v míře ideologičnosti. To znamená v tom, nakolik jsou pro ně nedemokratické praktiky nástrojem a nakolik tomu, co dělají, věří. Nejvíce ideologický je Kaczyński. Orbán určitě věří mnohému, co hlásá, avšak na rozdíl od Kaczyńskiego během své politické kariéry mnohokrát radikálně změnil názor. Dokonce i od svého návratu k moci v roce 2010 již zastával velice odlišná stanoviska. Je tedy méně ideologický než Kaczyński, ale pořád více než Fico. Nemluvě o Babišovi, který postrádá jakoukoliv ideologii.

■ **Ve kterém z visegrádských států je liberální demokracie ohrožena nejvíce?**

Absolutně nejhorší situace je v Maďarsku. Už jen proto, že Orbán vládne nepřetržitě již od roku 2010. Trochu se přitom zapomíná na jeho předchozí vládnutí v letech 1998-2002, když už se v soft formě snažil uskutečnit řadu věcí, které dělá dnes. Z volební porážky v roce 2002 si vyvodil závěr, že pokud příště tyto věci nedotáhne do konce, přijde znovu o moc. Po návratu do vlády se mu povedlo systém zabetonovat. Jsou tam různé prvky, které dohromady fungují jako skutečný systém. Když je za to Orbán kritizován, hájí se, že podobné prvky existují na Západě. A uvádí příklady. Jenže v Maďarsku nejde o jednotlivé zákony, ale o to, že se doplňují a vytvářejí jeden autoritářský celek

včetně ovládnutí médií, soudů, prokuratury, celostátního volebního výboru a všeho možného. V Maďarsku už existují vážné pochybnosti, zda jde v demokratických volbách tento

Peter Morvay (1968) působil v letech 2003-2014 v deníku *SME*, který společně s řadou kolegů opustil poté, co se spoluvlastníkem listu stala společnost Penta. Dnes je komentátorem *Denníku N*. Publikuje též v českých a maďarských médiích.

režim odstranit a jestli je možné do budoucna zachovat právní kontinuitu. Protože řada zákonů, které Orbán prosadil, zabetonovává jeho lidi ve funkcích třeba na devět let. Hodně věcí byla přijata takzvanými dvoutřetinovými zákony. Orbán byl totiž ve výjimečné situaci, že měl ústavní většinu. Jsou obavy, že v dohledné době ji žádná vláda mít nebude.

■ **Lze porovnat současný režim v Maďarsku s polskou vládou pod vedením Kaczyńskiego strany Právo a spravedlnost (PiS)?**

Kaczyński v mnoha ohledech Orbána dohání, ale situace v Polsku ještě

zdaleka není tak špatná. Zatím se mu například nepovedlo natolik potlačit nezávislá média, marginalizovat občanskou sféru nebo opoziční strany. K tomu je totiž potřeba ovládnout ekonomiku. Maďarská média nejsou tak slabá jen kvůli tomu, že Orbán ovládl veřejnoprávní stanice, ale též kvůli tomu, že s Orbánem spříznění oligarchové média nakupují, a to často de facto za veřejné peníze, neboť jejich byznys je napojen na stát. Navíc ovládají ekonomiku natolik, že dokáží zabránit tomu, aby nezávislá média získala inzerci od státních a polostátních podniků. Dokonce i na soukromé podniky se vyvíjí tlak, aby neinzerovaly v médiích kritických vůči vládě. Paradoxně tomuto tlaku podléhají i zahraniční firmy, pro něž je jednodušší s kabinetem vycházet. V Maďarsku opravdu můžete přijít o práci, když kritizujete vládu. V Polsku ještě nefunguje ekonomická převaha režimu, ale Kaczyński to určitě bude chtít dohnat. Některé věci dělá otevřeněji. Třeba ovládnutí ústavního soudu, které se Orbán snažil dělat skrytě. Čekal například, až soudcům vyprší mandát. Kaczyński to dělá otevřeněji, což je možná dáno tím, že Orbán předvedl, že EU s tím nedokáže nic moc udělat. Maďarský premiér sám sebe nazývá průkopníkem.

■ **Maďarským médiím se v rámci našeho regionu vede nejhůře?**

Jednoznačně nejhůře. Nejen kvůli tomu, že Orbán ovládá veřejnoprávní média, že má de facto vlastní mediální impérium, když jeho oligarchové nakupují nezávislé tituly a mění je k obrazu svému. Ale také kvůli tomu, že ekonomicky i úřední šikanou nezpacifikovaná média drtí a snaží se maximálně omezovat jejich vliv. Uvedu jeden příklad, jak fungují veřejnoprávní, de facto vládní média. V Česku se řeší Čapí hnízdo a v Maďarsku je podobná kauza premiérova příbuzného. U Čapího hnízda jde zhruba o dva miliony eur, v případě firem Orbánova zetě navrhuje OLAF Maďarsku vzít 43 mi-

lionů eur, tedy více než dvacetkrát tolik. O tom v tamních veřejnoprávních médiích nepadne ani zmínka.

■ Takže svoboda médií funguje už jenom na internetu.

Přežívá několik tištěných médií s omezeným nákladem a jedno rádio. Kromě nich je nezávislých pouze několik internetových médií, jejichž zpravodajství ale většina lidí nesleduje. Orbánovi voliči čtou noviny, které utvrzují jejich obraz světa, a ostatním nevěří. Ten, kdo by chtěl, tak se samozřejmě v Maďarsku dozví všechno, protože úplně to zakázat nejde. Ale většina společnosti se to dozvědět nechce.

■ V čem se od ostatních střeoevropských vůdců liší Robert Fico?

Není tak ideologický. Orbán a Kaczyński mají své „intelektuální“ zázemí, které je tlačí k radikalizaci. V Maďarsku a Polsku se ideologie bere mnohem vážněji než v Česku nebo na Slovensku. Nacionalismus na Slovensku sice existuje, ale je daleko pragmatictější. Vidíme to například u Slovenské národní strany (SNS), jíž jde spíše o koryta než o prosazování národních zájmů. Situace proto není tak zlá. Nicméně hlavně během své první vlády s Mečiarovým HZDS a Slotovou SNS v letech 2006–2010 Fico kroky k omezení demokracie podnikal. Pokračoval v tom i během své druhé vlády, dělá to i dnes, ale nejde o tak zásadní systémové změny jako v Maďarsku a Polsku. I bez toho mu ovšem Ústavní soud obvykle jde na ruku. Fico je velice pragmatický v zahraniční politice, nevede na rozdíl od Orbána ideologické spory s EU, protože se mu to nevyplatí. Ví, že Slovensko stejně jako Maďarsko závisí na evropských dotacích. Orbána do těch sporů tlačí zčásti i jeho okolí.

■ A Andrej Babiš? Lze ho porovnat se zmíněnými politiky?

Nemá žádné zábrany. Je schopen spolupracovat s krajní levicí i pravicí. Snaží se oslabovat kontrolní mechanismy. Mimo jiné proto, aby sám nešel do vězení kvůli Čapímu hnízdu a dalším kauzám. Jestli to ale dovede tak daleko jako Orbán, to je otázka. Jeho byznys závisí na evropských

dotacích. Od Fica s Orbánem se liší v jedné věci: byl bohatý už před vstupem do politiky. Fico během pobytu v ní pravděpodobně zbohatl. Orbán je dnes zřejmě nejbohatším člověkem Maďarska. Nevíme to jistě, protože svůj majetek hromadí skrze nastrčené figury. Každopádně i on začal bohatnout až po vstupu do politiky. Není úplně přesné, že v Maďarsku vládnou oligarchové, protože tam vládnou politici, kteří se stali oligarchy a jimž jsou další oligarchové do velké míry podřízeni. Podobá se to situaci v Rusku. V Česku je to jiné tím, že Babiš byl nejprve podnikatelem a až pak sáhl po politické moci. Dnes se ekonomika a politika propojují i jinde. Mimochodem nejvíce zase v Maďarsku, kde vláda dělá vše pro to, aby ona a její lidé kompletně ovládli ekonomický život země.

■ Říká se, že zatímco Fico oligarchům slouží, Orbán stojí v jejich čele.

Fico pravděpodobně na oligarchích nejvíce závisí, ale ten vztah není jednostranný. Jde spíše o symbiózu. V Maďarsku byl největším oligarchou Lajos Simicska, který byl přes dvacet let Orbánovým nejbližším spolupracovníkem a představoval hlavního člověka v ekonomickém zázemí Fideszu. Před několika lety se s Orbánem rozkmotil. Pravděpodobně proto, že premiér získal dojem, že Simicska začíná být moc silný. Dlouho se myslelo, že je to jediný člověk, který může premiérovi poroučet. Jenže když mu začal přerůstat přes hlavu, byl trochu natlačen do pozice jakéhosi maďarského Chodorkovského. Tedy podnikatele, který podporuje do určité míry opozici. Od té doby je v defenzivě. Dříve jeho firmy vyhrávaly většinu veřejných tendrů, dnes je prohrávají.

■ Proč se lidé v Maďarsku proti Orbánovi nebouří?

Podle průzkumů si většina lidí změnu vlády přeje. Tito lidé však zároveň nevěří, že je to možné. To za prvé. Za druhé nevědí, koho mají volit, protože opozice je málo důvěryhodná a roztržštěná. Nejsilnější opoziční stranou je krajněpravicový Jobbik, jehož agendu již z větší části převzal Orbánův Fidesz. Orbánovi se povedlo v Maďarsku zavést volební systém,

v jehož rámci stačí, když k volbám přijde odhodlaná menšina, jeho voliči, a v rámci tohoto systému mu zajistí třeba i ústavní většinu. Nelze ho porazit bez silné spolupráce opozičních stran, která je ale velice obtížná. Ty strany jsou jednak neschopné, jednak mají spoustu problémů. George Soros nedávno v Davosu prohlásil, že opoziční politici jsou koupeni. Zčásti to asi bude pravda. Někteří budou též vydíratelní. V Maďarsku se například nikdy pořádně neotevřely archivy komunistických tajných služeb. Klíče od nich drží Fidesz. V podstatě jen on ví, co v nich je, a může to podle potřeby vytahovat.

■ Hraje dekomunizace v současné maďarské politice roli?

Hraje. Důležité to bylo hlavně dříve, neboť komunismus se kvůli jejímu původu ztotožňoval s opoziční Maďarskou socialistickou stranou, což Fidesz využíval. Vtip je v tom, že Orbán se v sociální oblasti velmi snaží navázat na kádárismus. Klade důraz na sociální jistoty, které zabezpečí silný stát, a občané se nemusejí o nic starat. Snažil se oslovit vrstvy, jež sám považoval za lumpenproletariát. Čili ten vztah je velice zvláštní. Fidesz zastává názor, že to, kdo byl nebo je komunista, určí on. Bez problémů využívá pracovníky někdejších komunistických tajných služeb a tvrdí, že jsou to dobří Maďaři, kteří slouží vlasti. Orbánův režim chce ovládnout minulost. Týká se to nejen doby komunismu, ale i druhé světové války, meziválečného období i starší minulosti. Například z oficiálních připomínek výročí roku 1956 zmizel Imre Nagy. To je jako kdybychom si připomínali rok 1968 v Československu beze zmínky o Alexandru Dubčekovi. Fidesz se také snaží dokázat, že Maďaři nenesou vůbec žádnou vinu za holocaust, za osud maďarských Židů. V mnoha ohledech chce navázat na meziválečný horthyovský režim. Do přízně se vracejí například antisemitští spisovatelé z té doby.

■ Řeší se v maďarských médiích střeoevropská identita?

Ještě za komunismu byli Maďaři asi největšími Střeoevropany. Vznikala

Pokračování na str. 14

Pokračování ze str. 13

zde vážná historická díla vysvětlující střeoevropskou identitu. Významný maďarský medievalista Jenő Szűcs napsal knihu *Tři historické regiony Evropy*, kde definuje střední Evropu jako samostatný region, který patří spíše k Západu, ale není úplně jeho součástí. Dokazuje to na řadě věcí. Takže střeoevropanství se v Maďarsku hodně dlouho řešilo a pořád tam svým způsobem přezívá. Na přelomu osmdesátých a devadesátých let prožili Maďaři velké zklamání z Čechů...

■ Šlo o chování tehdejšího premiéra Václava Klause, který zpochybňoval visegrádskou spolupráci?

ze sousedních zemí. Není tam žádný Slovák, Rumun nebo Srb. A za druhé: dnes jde o účelovou spolupráci vůči Bruselu a proti migrantům. Maďarsko také stejně jako Polsko má představu, že ono je tím motorem střeoevropské spolupráce.

■ Chtěl by Orbán visegrádské čtyřce šéfovat?

Samozřejmě. Ale už v době vzniku V4 jí chtěli kromě Slovenska šéfovat všichni včetně Česka. Každá země rovněž měla jiné představy o visegrádské spolupráci, chtěla do toho zatáhnout státy, na kterých jí záleželo. Polsko se přimlouvalo za Pobaltí, Maďarsko do toho chtělo zapojit Chorvatsko a Rumunsko, což třeba Poláci nechápali. Rumunsko mělo

Visegrádští premiéři. Zleva: Mateusz Morawiecki, Robert Fico, Viktor Orbán a Andrej Babiš. Foto: Vláda.cz

Také, ale odehrálo se to i na úrovni mezilidských vztahů. Maďaři obdivovali českou kulturu, velmi se k ní hlásili. Řada maďarských známých mi vyprávěla o svém zklamání, že jejich čeští přátelé na společnou střeoevropskou identitu nerefletovali. Střeoevropanství stále hraje v Maďarsku větší roli než v Česku, ale na druhé straně jde dnes na politické úrovni spíše o účelovou věc. Kvůli dvěma věcem. Za prvé střeoevropská identita slouží jako ideologické krytí, aby se Budapešť mohla zabývat maďarskými menšinami v sousedních zemích. Když tedy mluví o spřízněnosti národů v Karpatské kotlině, tak to často jen znamená, že se chce starat o krajany za hranicemi. Udělá se třeba nějaká konference o ekonomické spolupráci v Karpatské kotlině, kde jsou odborníci z Maďarska a maďarští odborníci

pro Maďarsko velký význam kvůli maďarské menšině v Sedmihradsku a později i kvůli tomu, že tehdy stál v čele země prezident Traian Băsescu, který měl velice blízko k Orbánovi.

■ Vláda PiS považuje Orbána za svého spojence v EU. Platí to i naopak?

V Maďarsku stále panuje silné přesvědčení, že Poláci jsou spřízněným národem. Když Fidesz pořádá masové mítinky, často přijíždí delegace z Polska, která na nich vystupuje. Roli hraje i pragmatické spojení mezi Orbánem a Kaczyńským proti Evropské unii. Jejich spolupráce ale bývá dost účelová. Pokud se to jednomu hodí, tak klidně nechá toho druhého ve stychu. I když teď, když jsou jakýmsi vydědenci EU, se nejspíš navzájem podrží.

■ Jak funguje vztah Orbán – Fico?

Jde o pragmatický vztah, který je nyní docela dobrý. Jsou blízkými spojenci, byť ne z přesvědčení. Fico a jeho koaliční partneři ze SNS se Orbánem občas pravděpodobně nechávají inspirovat a přebírají z Maďarska konkrétní nápady, které ale doma ne vždy uskuteční. Šlo třeba o to, že by se základní a střední školy vzaly krajům a všechno by se podřídilo ministerstvu. V Maďarsku se tak stalo a je to velký průšvih, protože to nefunguje. Centrální orgán není schopen zajistit zásobování těch škol základními věcmi. Fico podle zákulisních informací Orbánovi řekl, že některé jeho kroky už jsou na něj příliš. To se týká například evropské politiky. Orbán se na slovenského premiéra může spolehnout v takových věcech, jako je boj proti uprchlíkům, protože toto téma vyhovuje všem střeoevropským vládám, ale nemůže počítat s jeho podporou v boji s Uníí.

■ Spojuje je náklonnost vůči Rusku?

U Fica a jeho strany Směr lze pozorovat silný proruský sentiment, ještě výraznější je to u koaliční SNS. Na Slovensku je to tradiční už od 19. století. V Maďarsku to bylo jinak, tradiční nacionalismus je silně protiruský. Stejně jako kdysi Orbán. Z jeho strany jde spíše o pragmatický přemet. Orbán samozřejmě obdivuje Putinův režim, hlavně však doufá, že od něj získá peníze. Stejně tak věří, že je získá z Číny. Mimochodem při své první vládě doufal, že je dostane mimo jiné z arabských zemí. Na rozšíření jaderné elektrárny Paks je Rusko ochotno půjčit zhruba deset miliard eur. Tato půjčka má částečně nahradit peníze, u kterých se Orbán obává, že už je neobdrží z EU. Částečně právem, protože Maďarsko bude postupně dostávat méně. Orbán se ale navíc bojí, aby Unie nepřitvrdila a neuzavřela mu kvůli různým přešlapům kohoutky. Z evropských peněz totiž funguje jednak maďarská ekonomika, jednak si z nich premiér kupuje oligarchy, kteří jsou na něm sice silně závislí, ale kdyby ty peníze nedostali, mohli by se proti němu obrátit a způsobit mu nepříjemnosti.

■ **Jak se s Orbánovou spoluprací s Vladimírem Putinem smiřuje maďarská společnost, která je podobně jako polská celkem protiruská?**

Maďaři nikdy nebyli tak protirusí jako Poláci. V maďarském povědomí ale zůstává, že Rusové potlačili revoluce v letech 1848-49 a 1956. Část společnosti proto dnešní vývoj kritizuje, ale Orbánovi věrní jsou schopni uvěřit čemukoliv. Ti samí lidé, kteří měli před dvaceti lety problém s Ruskem, dnes proti němu nic nemají. Jejich ochota následovat Orbána je bezmezná. Ten potřebuje svůj politický tábor udržovat v neustálém válečném stavu, aby ho byl schopen mobilizovat v době voleb. Slouží k tomu i strašení Sorosem.

■ **Snaží se demonizovaný George Soros opravdu maďarskou politiku ovlivňovat?**

Do určité míry se snaží. Podporuje

nezavislá média, spoustu nevládních organizací, ale to dělal vždy. Konec konců v jejich počátcích pomáhal i straně Fidesz, jež měla velice blízko k organizacím, které financoval, a sám Orbán byl kdysi rovněž jeho stipendistou. Sorosova nadace podporuje liberální otevřenou společnost a dělá to všude možné ve světě. Z tohoto hlediska tedy politiku skutečně ovlivňuje. Není ovšem pravda, že chce vyvolat revoluci a svrhnout vládu. Není pravda, že jeho lidé vozí do Maďarska uprchlíky. Není pravda, že existuje Sorosův plán, který má podle Orbána za cíl uměle vyměnit „substrát evropské společnosti“. Skutečně řekl „substrát“.

■ **Vrátím-li se ke středoevropské identitě, považujete se vy sám za Středoevropana?**

Jsem Maďar, jsem ale spřízněný i se slovenskou a českou kulturou. Narodil jsem se na Slovensku, ale žil

jsem též v Maďarsku a Česku. Takže jsem určitým ztělesněním středoevropanství, ale můj případ nelze zobecňovat. Každopádně něco jako středoevropská identita podle mne existuje a má i svůj historický základ - střední Evropa fungovala do určité míry odlišněji než Evropa západní, ale zároveň určitě nešlo o Evropu východní. Na druhou stranu historická střední Evropa nemusí odpovídat té dnešní. Středoevropská identita je proměnlivá, ani v rámci regionu asi nikdy nepřevládala a dnes se i oproti minulosti docela vytrácí. Například v Maďarsku slábne oproti devadesátým letům, kdy visegrádská spolupráce byla z jeho strany míněna mnohem upřímněji. Dnes se často jedná o hodně účelovou záležitost, neboť současná středoevropská spolupráce je v politické rovině založena na společném nepříteli.

Tomáš Fošum

Chycení v kleštích: průvodce současnou polskou zahraniční politikou

Rekonstrukce polské vlády, ke které došlo na začátku roku 2018, se často interpretuje jako pokus o zlepšení vztahů s partnerskými zeměmi. Vyměněny byly hned tři klíčové osoby, které se mezinárodním vztahům věnovaly – předsedkyně vlády, ministr zahraničních věcí a ministr obrany.

Zejména v případě resortů zahraničí a obrany se jednalo o politiky s mezinárodně pošramocenou pověstí. Šéf diplomacie Witold Waszczykowski přispěl k vyhocení sporů mezi polskou vládou a Evropskou komisí. Exministr obrany Antoni Macierewicz šířil různé konspirační teorie o smolenské letecké tragédii. Dopad na zahraniční politiku Polska však mělo zejména jeho rozhodnutí zrušit naplánovaný nákup helikoptér od francouzského dodavatele a následné vystupňování mediální přestřelky s Francií.

Předseda vlády Mateusz Morawiecki (nahradił Beatu Szydło), ministr zahraničí Jacek Czaputowicz i ministr obrany Mariusz Błaszczak představují oproti svým předchůdcům přívětivější tváře. Důvody, kvůli kterým se polská zahraniční politika ocitá prakticky v permanentních střetech, jsou však strukturální. Konfliktů neubude bez ústupků a úpravy fundamentů toho, jak vládnoucí Práva a spravedlnost (PiS) nahlíží na svět i roli Polska v něm. Nedávný vystupňovaný spor s Izraelem ohledně novely zákona o Institutu národní paměti, která penalizuje prisuzování podílu na holocaustu Polákům, je dokladem toho,

že samotná výměna tváří polskou politiku nezmění.

Povstat z kolen

S příchodem Práva a spravedlnosti k moci se změna v zahraniční politice očekávala. Jako opoziční síla bylo PiS k vládě Občanské platformy a lidovců (nejen) v tomto resortu nebývale kritické. V řadě oblastí však se svými politickými oponenty souznělo. Neotřesitelný zůstává polský přístup k Severoatlantické alianci, která je vnímána jako ústřední bezpečnostní garant, a ke Spojeným státům jako klíčovému spojenci. Stejně tak každý polský kabinet od roku 1989 přistupoval obezřetně k Rusku a nemění se také podpora euroatlantických ambicí Ukrajiny a dalších zemí postsovětského prostoru.

Zvolání, že Polsko musí povstat z kolen, které bylo leitmotivem opoziční rétoriky PiS, se týkalo zejména evropské politiky, vztahů s Německem a do menší míry i poměru ke střední Evropě. Zde lze také pozorovat proměnu polské pozice, jež má ale svým charakterem a významem negativní přesahy i do oblastí, ve kterých PiS dosavadní přístup příliš měnit nechťelo.

Klíčovým aspektem nové zahraniční politiky je suverenita a subjektivita (podmiotowość); tedy i schopnost

Pokračování na str. 16

Pokračování ze str. 15

prosazovat autentický zahraničněpolitický směr. Třetím důležitým termínem je národ, který o suverenitu a subjektivitu musí usilovat. Národ je podle PiS zároveň základní organizační jednotkou státu, a tím i východiskem pro zahraniční politiku. V těchto axiomech se zrcadlí zejména polská historická zkušenost. Své další opodstatnění pak nacházejí v kritice předchozích vlád, které usilovaly o přátelské či korektní vztahy také s historickými rivaly – Německem a do určité míry i s Ruskem.

Ministr zahraničí Waszczykowski byl letos v lednu z funkce odvolán.
Foto: Wikimedia Commons/Koerner/MSK

Další východisko současné polské zahraniční politiky představuje konzervativismus vládnoucí strany, jenž předurčuje i pohled na západní Evropu a její společnost. Zde se hodí připomenout výrok Witolda Waszczykowského pro německý deník *Bild* o tom, že tradiční polské hodnoty nemají nic společného s marxistickým modelem, který je založený na mixu kultur a ras, a se světem cyklistů a vegetariánů, kteří lpí na obnovitelných zdrojích energie a bojují proti všem projevům náboženství. Otevřená zpověď bývalého ministra zahraničí zachytila rámce uvažování, skrze které pak dnešní polská zahraniční politika nahlíží na fenomény, jako jsou například migrační krize nebo spor ohledně kvality právního státu v Polsku. PiS odmítá, že by se polská společnost měla přibližovat té západoevropské a následovat její vzory. Vláda Práva a spravedlnosti se tedy v mnoha ohledech nenachází ve sporu se západní Evropou náhodou. Naopak se odlišuje záměrně a zcela programově.

Třetí ideové východisko současné polské zahraniční politiky se opírá o tezi, že evropská integrace (projektovaná primárně právě západní Evropou) se dostala do slepé uličky. Podle PiS je třeba navrátit některé pravomoci

členským státům, rozšířit jednomyslné hlasování na více oblastí, zvýšit moc národních parlamentů a opustit snahy o integraci čehokoli, co souvisí se sociální a kulturní sférou. Nadnárodní instituce jako Evropská komise nebo Evropský parlament by pak měly být oslabeny, neboť v očích PiS i tak slouží zejména těm nejsilnějším členským zemím.

Hledání spojenců

PiS tedy dalo polské evropské politice ideový kurz, který je nejen opakem přístupu vlád vedených Občanskou platformou, ale dostal se také do konfliktu s převažujícím pohledem v Evropské unii. Přitom bylo zřejmé, že bez spojenců nedojde k tak fundamentální reformě EU, jakou by si PiS přálo. Hlavního partnera se tedy Polsko jalo hledat v Británii a rozhodlo se spoléhat také na střední Evropu. V obou případech pak sázka nevyšla a výsledky lze označit za fiasko.

PiS hrálo do karet úsilí premiéra Davida Camerona o redefinici britského členství v EU. Tři ze čtyř požadavků Spojeného království představené Evropské radě na začátku roku 2016 týkající se suverenity, konkurenceschopnosti a eurozóny konvenovaly polskému přístupu. Formální souhlas s nimi by pak znamenal aplikaci takzvané Evropy à la carte. Kromě společného základu představovaného zejména jednotným trhem by zde existovalo velké množství různých menších projektů, do kterých by každá členská země mohla, ale nemusela vstoupit. Nešlo by o Evropu více rychlostí, ale o paletu možností, z nichž by si každá země mohla vybrat dle svého gusta. Tato koncepce však s negativním výsledkem britského referenda padla, neboť Británie byla v praxi jedinou zemí, jež si mohla takový přístup vynutit.

Tím krachly i polské plány ohledně reformy EU. Jakkoli Polsko vidělo výsledek referenda o brexitu jako přímý důsledek chybné politiky Bruselu, po určitém období, v němž se volalo po jednotě EU, se začaly objevovat úvahy o dalších posunech v evropské integraci. Klíčovou postavou je v tomto ohledu francouzský prezident Emmanuel Macron. Ten se nebojí razit myšlenku Evropy dvou rychlostí, ve které by první rychlost představovaly země eurozóny.

Nejedná se o zcela nové uvažování. S podobnými teze- mi přicházeli francouzští představitelé i v minulosti. Roli advokáta otevřenosti eurozóny a soudržnosti EU však vždy sehrávalo Německo. I proto bylo klíčovým partnerem Polska v Unii. Upřednostněním partnerství s Británií však bylo Německo odsunuto na vedlejší kolej. Mezi Berlínem a Varšavou pak vztahy přes viditelnou snahu o vzájemnou komunikaci chřadly. Polským požadavkem na reparace za škody ze druhé světové války se znovu otevřela citlivá historická problematika. S prohlubováním sporu mezi Polskem a Evropskou komisí ohledně kvality právního státu se začaly ozývat kritické hlasy i z Německa. Třebaže šlo doposud o prohlášení mimovládních aktérů, nelze je podceňovat. K neostřejším kritikům politiky šéfa PiS Jarosława Kaczyńskiego patří němečtí sociální demokraté. Ruku v ruce s obratem v evropské politice tak došlo i k ochlazení vztahů s Německem. V době prodlužovaného německého mezivládí, kdy lze navíc čekat, že nová vláda

bude vůči Polsku méně shovívavá než ta předchozí, tak začal Varšavě mizet důležitý advokát v evropské politice.

Vědoma si potřeby najít nové spojence se Varšava obrátila do středu Evropy. PiS už jako opoziční strana kritizovalo vládu za nedostatečnou snahu o rozvoj vztahů se středoevropskými zeměmi a volalo po prohloubení spolupráce na všech možných úrovních. Primární záměr však vycházel z výše uvedených postulátů evropské politiky. Širší koalice zemí střední a východní Evropy měla společně s Británií disponovat dostatečnou silou, jež by umožnila zásadní reformu EU.

Vůle podílet se na podobném projektu se však ukázala být u ostatních partnerů nulová. (Jen Maďarsko předstírá zájem podílet se na podobné iniciativě.) Z původních úvah o politické alianci tak vzešla geoekonomická Iniciativa tří moří, tedy polsko-chorvatský projekt, který má umožnit kvalitnější infrastrukturní propojení jedenácti zemí z východního křídla EU a Rakouska. Nejedná se však o nic nového, podobné cíle si definuje i visegrádská spolupráce – nutno dodat, že se střídavými výsledky – nebo například Strategie EU pro Podunají. Iniciativa tří moří je navíc fórem prezidentů s minimálními pravomocemi v oblasti dopravní či energetické infrastruktury. V neposlední řadě úspěch této polské zahraničněpolitické investice komplikuje skutečnost, že se Varšava kvůli povaze své současné vnitřní i zahraniční politiky stala pro ostatní neatraktivním partnerem. Mezi zeměmi střední Evropy existuje zdravá nedůvěra vůči formálnímu vůdcovství jednoho aktéra. K neformálnímu leadershipu, pozici, kterou Polsko nejednou v minulých pětadvaceti letech nejen díky své velikosti mělo, je pak zapotřebí zejména mezinárodní respekt.

Prohlubující se deziluze

Podíváme-li se na očekávané události let 2018 a 2019, nečeká nový zahraničněpolitický kurz Polska nic dobrého. Po sestavení německé vlády lze počítat se seriózní diskuzí o další integraci eurozóny, které se Polsko obtěžkané vlastním sporem ohledně dodržování principů právního státu nebude prakticky účastnit. Do toho se rozběhnou jednání o novém víceletém evropském rozpočtu, z něhož Polsko čerpá nejvíce peněz. Náš severní soused přitom do těchto debat vstoupí v postavení politického outsidersa, jehož hlavním zájmem bude, aby se případné využívání evropských prostředků nevázalo na dobrý stav právního státu. Zamýšlený ústřední evropský (sic!) spojenec Polska, Velká Británie, se bude utápět v rozhovorech o brexitu a zbytek střední Evropy si od nepokorného Polska bude udržovat distanc, neboť si nechce pošramotit vztahy s klíčovými evropskými aktéry.

Problém polské evropské politiky tkví i v tom, že obrat nebo alespoň ústupky ze současných pozic jsou nepředstavitelné. Zahraničněpolitické postuláty PiS totiž vycházejí z autentických a dlouho se usazujících úvah polské pravice a mají své pevné ukot-

vení v domácí polarizované debatě. Tato skutečnost vede k tomu, že i technické otázky – jako třeba budoucnost unijní energeticko-klimatické politiky – dostávají svůj kulturní či bezpečnostní rozměr. Neudržet pozici by tak bylo zradou národní identity. Dochází tedy k přenášení domácího politického sporu do mezinárodní politiky. Tam, kde má mít slovo diplomacie, se objevují termíny jako „válka o...“, „suverenita“, či – jako v nedávném sporu s Izraelem – „pravda“; termíny, se kterými lze jen těžko vést polemiku.

A co my s tím?

Přes veškerou kritiku současné polské evropské politiky by Česká republika neměla na tento stát zanevřít. Své sousedy nevyměníme a nynější situace, kdy jsou všichni čtyři našimi spojenci, představuje historický unikát. Polsko zároveň sehrává důležitou roli v naší bezpečnostní politice. Během mandátu této polské vlády se podařilo docílit trvalé přítomnosti NATO ve střední a východní Evropě. Jedná se o krok, který by bez dvou desítek let trvání polského úsilí nikdy nebyl dovršen, a ač si to sami často neuvědomujeme, jde o zásadní posílení bezpečnosti celé střední Evropy včetně Česka.

Polsko je také naším třetím a pravděpodobně brzy druhým nejdůležitějším obchodním partnerem, což obnáší obrovské množství kontaktů, ale i potřeb a problémů. Česká republika není a ani by neměla být v dnešní době advokátem Polska. Na druhou stranu je jen málo pravděpodobné, že by se Varšava a Praha dostaly do zásadního střetu podobného těm, kterými si Polsko prošlo za poslední dva roky s Německem, Francií, Ukrajinou nebo Izraelem. Tato pozice nám otevírá řadu příležitostí, ale stejně tak může před českou diplomacií postavit důležitý úkol (středoevropského rozměru.

Vít Dostál

Novopecení premiéři Andrej Babiš a Mateusz Morawiecki.

Foto: Vláda.cz

Polsko a Bělorusko: vzájemné sympatie ve stínu politického napětí

Historicky se soužití Polska s Běloruskem podobá jeho vztahům s Ukrajinou, byť naštěstí nebylo za druhé světové války tak krvavé. Po roce 1989 věřili Poláci v společnou evropskou budoucnost jak s Bělorusy, tak s Ukrajinci. Dnes představuje nastavení vztahu s běloruským autoritářským režimem jeden z obtížných úkolů, před nímž polská diplomacie stojí.

Bělorusko stejně jako Ukrajina bylo součástí někdejší Republiky obou národů (Rzeczpospolita Obojga Narodów). A stejně jako Ukrajina toto období ve své historiografii dodnes často líčí jako polskou kolonizaci. Podle mnoha polských historiků jde o opodstatněný názor. Ještě v době lednového povstání proti Rusku v roce 1863 se zdálo, že je běloruská otázka součástí otázky polské. Osvobození východních území někdejší Rzeczpospolity nacházejících se

začíná na Litvě národní obrození, jež se navíc právě vůči tradici někdejší Rzeczpospolity vymezuje. Podobný proces začíná i v Bělorusku, které kdysi bylo součástí litevského knížectví. Běloruské obrození ovšem odmítají jak polské, tak litevské elity. Mladá litevská inteligence usiluje o obnovu multi-etnického knížectví. Obrozením procházejí též Ukrajinci. Zde je konflikt s Poláky nejsilnější. Ukrajinci s nimi bojují o vliv v rámci rakouské provincie Halič, v níž mají Poláci autonomii a kterou nazývají svým Piemontem.

Dmowski versus Piłsudski

Zároveň v polské politice sílí národní demokracie vedená Romanem Dmowskim. Podle jeho stoupenců musí Polsko odhodit svůj naivní romantismus a s národním obrozením národů někdejší Rzeczpospolity si poradit pomocí metod, jež užívaly velmoci vůči Polákům při záborech.

Národní demokracie mluví o reálpolitice. Kolem Leona Wasilewského a Józefa Piłsudského se však rodí odlišný myšlenkový proud. Vzniká takzvaný polský prométheismus, jenž si klade za cíl osvobození utlačovaných národů z ruské nadvlády. Na svět se tak klube polská tradice přemýšlení o Východě, která dodnes přetrvává. Pro Dmowského navzdory jeho pohrdání carským despotismem představuje Rusko menší zlo než mocné Německo. Zato Wasilewski spatřuje polský zájem v rozbití ruského impéria. K tomu je podle něj třeba využít rodící se národy obývající někdejší polské kresy (tedy východní okraje Rzeczpospolity), nikoliv je potlačovat. Jeho myšlenka má silné idealistické zabarvení. Wasilewski se učí jazyky těchto národů a spolupracuje s tamními intelektuály. Snahu stát se Prométheem pro tato porobená etnika vnímá jako podstatu polské existence.

Běloruské obrození nemělo před první světovou válkou příliš velký úspěch. Podle jeho kritiků se omezovalo pouze na Minsk. Nicméně

po válce spolu s rozpadem starých pořádků ve střední a východní Evropě vzniká první běloruský stát, který ale existuje jen něco přes rok.

Pře mezi národní demokracií a prométheisty de facto utváří charakter sporu o východní politiku dodnes. Po obnově samostatného státu v roce 1918 si Polsko vyzkoušelo realizaci prométheovské myšlenky. Polsko-sovětská válka měla být jakousi protiruskou křížovou výpravou za podpory Ukrajinců a Bělorusů. Jenže Polsko navzdory vítězství podle řady historiků prohrálo mír. Smlouva podepsaná v roce 1921 v Rize totiž předala východní části

Alexander Lukašenko stojí v čele Běloruska již 24 let.

Foto: Wikimedia Commons/Sergio Serebro

za hranicemi Polského království (náhražka polské autonomie v carském Rusku) představovalo jeden z požadavků povstalců. Národnost jednoho z jejich legendárních vůdců Konstantyna Kalinowského bychom dnes nejspíš označili za běloruskou.

Ovšem po lednovém povstání obyvatelé východních území zaniklé Rzeczpospolity shledali, že se jejich zájmy od těch polských liší, což byl pro polskou šlechtu i inteligenci šok. Nejbolestněji vnímali podobné snahy pochopitelně u Litevců, s nimiž Polsko tvořilo Republiku obou národů (polského a litevského). Od konce 19. století však

Ukrajiny a Běloruska pod sovětskou nadvládou. Historická šance polských prométheistů na „rozebrání“ Ruska zůstala promarněna. Po uzavření Říšského míru již Piłsudski údajně nevěřil, že samostatný polský stát dlouhodobě přežije. Další dělení Polska se stalo otázkou času.

Mezi Polskem a Ruskem

Druhá republika totiž dostala do vínku silné bolševické Rusko jako souseda a obzvláště složitý hlavolam na východě země obývaném ukrajinskou a běloruskou menšinou. Roky 1918-1939 se nesly ve znamení polsko-ukrajinského konfliktu, který se chvílemi blížil občanské válce. Ani vztahy s běloruskou minoritou se neobešly bez napětí. Běloruské hnutí nabíralo dech. Navíc leninská národnostní politika dopomohla k posílení běloruské identity na území SSSR. Aby vyřešil národnostní problémy, rozhodl se Lenin přiznat jednotlivým národům kulturní autonomii, za což se měly vzdát politických ambicí. V této souvislosti se mluví o takzvané generaci dvacátých let. Jednalo se o komunisty, kteří spojovali marxistickou utopii s ukrajinským nebo běloruským patriotismem. Patřil k nim i ukrajinský filmový scénárista a režisér Olexandr Dovženko. Zatímco SSSR experimentoval s náhražkou skutečné federace, Polsko do roku 1926 vůči menšinám uplatňovalo politiku v duchu národní demokracie. Samozřejmě, že byl rozsah politických svobod v obnoveném polském státě větší než v Sovětském svazu. Nicméně Ukrajinci a Bělorusové nedostali ani onu náhradu samostatnosti, kterou získali od komunistického Ruska. Z toho důvodu si mnoho současných běloruských historiků myslí, že se ve dvacátých letech Bělorusům žilo lépe v SSSR než v Polsku.

Ve třicátých letech, kdy pronikaly na světlo střípky informací o stalinských čistkách, si ovšem velká část ukrajinské a běloruské elity uvědomila, že Sovětský svaz pro ně nemůže být alternativou k polskému „záboru“. Polsko, jež od roku 1926 znovu vedl Józef Piłsudski, zkoušelo oživit prométheovskou ideu. Obavy, že velké uvolnění na východě země způsobí krach státu, však byly příliš silné. Na druhou stranu některé skupiny – jako například ta kolem *Polsko-ukrajinského bulletinu* Włodzimierze Bączkowského – navrhovaly napadnout čistkami oslabený Sovětský svaz pod heslem vysvobození tamních národů z bolševicko-ruského nevolnictví. Sám Bączkowski doporučoval využít nejen separatismu ukrajinského a běloruského, ale též sibiřského!

Nakonec bylo vše jinak a naopak SSSR využil v září 1939 polské slabosti, přičemž se Stalin vydával za osvoboditele západních částí Ukrajiny a Běloruska. Mezi běloruskými elitami se pak objevily tendence spolupracovat s naci-

Pomník obětem Velké vlastenecké války v Bělorusku.

Foto: Pixabay/broquitos

tickým Německem, ale byly menší než na Ukrajině. Sám Hitler neposkytl Ukrajincům a Bělorusům žádný prostor pro manévrování. Místo realizace Rosenbergovy vize osvobození národů východní Evropy s nimi zacházel jako s podlidmi.

Samostatnost vítaná s nadějí

Bělorusko během druhé světové války utrpělo největší lidské ztráty. Na druhou stranu získalo západní část území, jež v meziválečném období patřilo k Polsku. Také se vyhnulo na rozdíl od Ukrajinců krvavým střetům s Poláky typu volyňské řeže. Nicméně podle mnoha běloruských intelektuálů vyšla země z války zlomená. Bělorusové se stali jedním z nejvíce „sovětských“ národů. Povědomí o vlastní minulosti mizelo, takže vize sovětského člověka a internacionalismu pod vedením Moskvy padaly na výjimečně úrodnou půdu.

Od roku 1987 se však sovětské impérium začalo hroutit v základech. Separatistická hnutí se objevovala ve všech republikách. V Bělorusku vytvořili disidenti společně s liberálními komunisty Národní frontu. Konečný cíl, tedy samostatnost země, se zpočátku zdál nedosažitelný. Boj se vedl o obnovu národní identity.

Dějiny se však vyvíjely podle neočekávaného scénáře. Po rozpadu Sovětského svazu vzniklo devatenáct samostatných republik. Ze dne na den stanula hrstka disidentů před úkolem budování nezávislého státu. První běloruští vládcí si s četnými problémy nedokázali poradit, načež se objevil ředitel kolchozu Alexander Lukašenko, jenž ujišťoval, že zná řešení veškerých potíží. Disidenti vzpomínají, jak je šokoval svým nevybíravým chováním. Tito

Pokračování na str. 20

Pokračování ze str. 19

idealisté stáli před úkolem budovat stát ve chvíli, kdy bylo ještě předčasné mluvit o běloruském národě, a minuli se tudíž s očekáváními pasivní společnosti. Lukašenko, jenž se odvolával na mýtus sovětského Běloruska, si odnesl spektakulární vítězství a od roku 1994 je běloruským prezidentem.

Polsko po roce 1945 zrevidovalo svou východní politiku. Jerzy Giedroyc v exilovém časopise *Kultura* vydávaném v Paříži zformuloval zásadu, že bez svobodné Ukrajiny, Běloruska a Litvy nebude svobodné ani Polsko. I díky tomu po roce 1989 nevybuchl v této části Evropy žádný sud s prachem. Ba co víc, Adam Michnik vzpomíná, jak s Lechem Wałęsou sledovali ukrajinské referendum o nezávislosti, přičemž se obávali, aby Kanada nepředběhla Polsko a neuznala jako první samostatnost Ukrajiny.

Také samostatné Bělorusko vítali Poláci s velkými nadějemi, když doufali ve společný návrat do Evropy. Lukašenkovo vítězství a jeho autoritářský a proruský styl se pak pro ně staly obrovským zklamáním. Cítili k Bělorusům velké sympatie, ale zároveň se obávali, aby přes tento stát Rusko neudeřilo na jejich vlast.

Čekání na revoluci

Během Oranžové revoluce v roce 2004 Poláci věřili, že mohou být hybateli dění na Ukrajině. Zdálo se jim, že se Polsko jako čerstvý člen Evropské unie může stát vyzývatelem Ruska v postsovětském prostoru. Jitřenka svobody, která zazářila nad Kyjevem, měla brzy vyjít i nad Minskem. Polský projekt nezávislé televize *Bielsat* vysílající v běloruštině a řada nevládních organizací měly vybudovat základy pro revoluci, jejíž výbuch se očekával každým okamžikem.

Jenže za pár let se začaly do polské východní politiky vkrádat pochybnosti. V roce 2010 se na vlně zklamání z Oranžové revoluce na Ukrajině vrátil k moci Viktor Janukovyč. O čtyři roky dříve Lukašenko potlačil protesty příznivců poraženého prezidentského kandidáta Alexan-

dra Milinkieviče. Běloruský režim upevnil svou moc a další opoziční protesty v roce 2011 rozehnal neobvykle brutálním způsobem.

Po Euromajdanu v letech 2013–2014 se však Ukrajinci znovu začali zbavovat ruské kurately. Také v Lukašenkově případě si Poláci všimli, že už nechce být „běloruským gubernátorem“. Znalci běloruské politiky tvrdí, že baťka, jak mu jeho krajané říkají, sehrává s Vladimírem Putinem promyšlenou partii a často se mu povede ho přelstít. Polské reporty navíc ukazují, že Lukašenko svou zemi „poběloruštjuje“. Historie a kultura se nyní pojmají takřka v národním duchu a sovětské dědictví se zatlačuje do pozadí. Rusové Lukašenka varují, že taková politika může proměnit jeho zemi ve druhou Ukrajinu. Naopak pro Polsko a zbytek Evropy by vznik dospělého běloruského národa představoval velice výhodný scénář.

Je zajímavé, že strana Právo a spravedlnosti (PiS), která byla dříve spojovaná s prométheovskou politikou (viz památná výprava prezidenta Lecha Kaczyńskiego do Tbilisi v době rusko-gruzínské války), se po svém návratu do vlády v roce 2015 pokusila uspořádat vztahy s Běloruskem. Ty byly dříve hodně vzdálené ideálu, když Lukašenko pohlížel na Polsko jako na sponzora potenciální revoluce, jež by ho svrhla. Ovšem polští experti jako například Witold Jurasz, bývalý velvyslanec v Minsku, náhle tvrdili, že právě upevnění vztahu s Běloruskem představuje klíč k neutralizaci Ruska. V polských médiích zaznívaly nářky, že z autoritářských tendencí obviňovaná polská vláda je okouzlena běloruským diktátorem. Zrovna v tomto případě však bylo úsilí PiS pro Polsko výhodné. Období tání skončilo loni na jaře, když Lukašenko obvinil Polsko, že podporovalo tehdejší protesty vůči němu. Jakkoli bude nastavení vzájemných vztahů z politického hlediska velmi těžké, mezi oběma národy rozhodně nepanuje nepřátelství. Navíc navzdory autoritářskému Lukašenkově režimu je dobrou zprávou, že zpochybnění běloruské nezávislosti by dnes bylo obtížnější než kdykoliv předtím.

Łukasz Kołtuniak

Demokracie v poločase rozpadu?

Na Slovensku žijeme v režimu, který paroduje demokracii. Pořád zde nepanuje vláda zákona, vyhrát volby je stále jednodušší, neboť se snižují nároky na pravdivost a kompetenci kandidátů. K ukotvení demokracie je potřeba analyzovat příznaky jejího rozkladu a pokusit se provést systémové změny, které ji nezničí, ale posílí.

Všude okolo vládne jistý morální úpadek. Převládá pocit, že jsme nejrozvinutější a nejmoudřejší společnost, jaká tu kdy byla. Tato pýcha budiž důkazem, že se již nacházíme na sestupné dráze. Historie zná řadu „neporazitelných“ civilizací, které se nakonec poměrně snadno zhroutily. Dennodenně se setkáváme s tím, jak většina lidí využívá svobodu a majetek nesprávně. Občas lze hovořit až o sebedestrukci. Naštěstí ale též existuje menšina společnosti, dejme tomu nekonzumní, jež se rozrůstá. Bude

rozhodující, zda dokáže koexistovat s většinou, která vede čím dál agresivnější boj o nalezení zdánlivého lidského štěstí. V tomto ohledu se současné postkomunistické střeoevropské státy překvapivě podobají těm západoevropským, jež se před rokem 1989 těšily svobodě.

Demokracie dnes představuje pojem, do nějž se promítají i konkrétní selhání jednotlivých zemí či politiků. Nejen na Slovensku se nachází ve fázi, kdy nepovedená realizace poškozují jméno úspěšné ideologie. Proto potřebujeme jasně definovat, co se pod slovem demokracie ve 21. století rozumí. Občan by pak například věděl, že ačkoli svět je komplikovaný, politika cynická a korupce neodstranitelná, demokratické pilíře stále ještě plní svou roli.

Škola politiky

Jistou naději do budoucna vyvolává angažovanost některých mladých lidí. Snaha zapojovat je postupně do politiky přes mládežnické organizace a občanský aktivismus už může být překonaná. Společnost se výrazně proměnila. Část mladých se zcela odstříhla od problémů dospělých, jiní sice nerezignovali, ale víceméně končí u morálních apelů. Skrze sociální sítě mají přístup k masám, dovedou organizovat protesty, ale chybějí jim praktické zkušenosti. Získali by je, kdyby si založili vlastní politickou stranu. Pár měsíců v reálné politice by pro ně byla ta nejlepší škola. Připouštím naivnost této myšlenky, ale stejně mě překvapuje, že ve 21. století ještě nedošlo k pokusu mladého pokolení takto přímo vstoupit do politiky. V generaci dnešních třicátníků a čtyřicátníků též bylo hodně aktivních jedinců, ti se však zpravidla nejlépe cítili co nejdál od praktické politiky, přestože ji chtěli výrazně korigovat.

Budoucnost demokracie na Slovensku závisí na tom, zda dnešní mladí začnou jinak přemýšlet o své váze ve společnosti. A jestli se odváží měnit věci veřejné pří-

že nejsou svobodní a nemohou si říkat, co chtějí. Jestli se připadají jen nevyslyšeni, lze to změnit. Na tomto poli se udělalo velmi málo. Neumíme diskutovat. Nedokážeme pochopit, jak někdo může volit stranu XY. Nerespektujeme jiné názory, věcně je nerozebíráme a na druhé straně těm extremistickým dostatečně nečelíme. Když se někde hodně řeční, ještě nemusí jít o diskusi.

Podobně jako za minulého režimu se i dnes ty nejpodnělnější debaty o charakteru a erozi společnosti nekonají v televizi. Občanská sdružení a nejrůznější iniciativy pořádají v kavárnách a dalších prostorách obohacující diskuse. Ty se často vedou i na internetu. Výhradně mimo televizní obrazovky se tak řeší selhání mocných a obavy o tuto společnost a budoucnost demokracie. Po rozčilené otázce přijde z publika možná lehce nepatřičná, ale zato jasná odpověď, kterou by měly slyšet miliony občanů. Televize však nemají odvahu dát podobným vyhroceným debatám prostor. O politické satiru ani nemluvě. Není divu, že někteří Slováci žijí v přesvědčení, že jejich názor se na obrazovku nedostane. Připomíná to listopad 1989, kdy se řečníci dožadovali skutečných, naživo vysílaných diskusí v televizi.

Pomník obětem komunismu v Bratislavě. Foto: Wikimedia Commons/Jozef Kotulič

mo v politickém ringu. Pokud toužíme mít zodpovědné osmnáctileté voliče, měli bychom dát volební právo už šestnáctiletým. Rizika snížení pasivního volebního práva samozřejmě existují. Na druhou stranu platné zákony už nemusejí stavu společnosti odpovídat tak, jak tomu bylo v době jejich schvalování.

Blízko pádu

Historie nás učí, že režimy, které obhajují svou opodstatněnost, připomínají své výhody či dokonce vysvětlují své základy, se již nacházejí v poloce rozpadu. Možná už v tomto bodě jsme. Vždyť asi každý se ve svém okolí setkává s lidmi, kteří neblomně tvrdí, a možná tomu i věří,

demokracie, aby lépe vystihovala realitu 21. století. Pár možných úprav jsem výše naznačil.

Dlouho neřešené problémy a rozpory vyvolávaly v minulosti revoluce. To si autor těchto řádků jako zastávce liberální demokracie nepřaje. I když stojíme na pokraji změny, ještě máme šanci ovládnout její směřování. Už nyní však máme zpoždění. V minulosti jsme některé zmeškané vlaky doběhli, navíc jistý časový tlak na nalezení správných řešení nemusí být na škodu. Šance na úspěch spočívá v odvážnějším uvažování o budoucnosti demokratického systému. A rozhodně se to netýká pouze Slovenska.

Martin Gonda

Bez odvahy to nepůjde

To, že prezident na Slovensku může být v úřadu pouze dvě funkční období, zatímco premiéři, župani, primátoři a starostové žádné podobné omezení nemají, se dnes bere jako fakt. Odrážejí tato čtvrt století stará pravidla potřeby dnešní slovenské společnosti? Diskutujeme o tom, jak nastavit systém, aby se věci veřejné kvalitněji spravovaly, volební programy se více plnily a politici věnovali nejvíce energie potřebným změnám, a nikoli svému udržení ve funkci. Tedy aby demokratický režim dokázal držet krok s vývojem společnosti. Někteří jako falešné řešení nabízejí více přímé demokracie, která může vést k manipulacím a rozhodováním o odborných otázkách, jež většina lidí nedokáže posoudit. Pokud ale po ní lidé čím dál více touží, měl by být jejich hlas nějak vyslyšen. Nabízí se cesta vylepšení prvků nepřímé

KDYŽ SHAKESPEARE SPOJÍ SÍLY S YOUTUBE

„Nelitujete, že jste se pro to rozhodla? Že jste s námi zůstala?“ zeptalo se mě pár lidí během rautu po premiéře. Rozhodně ne. A to i přesto, že jsem se mnohokrát ocitla na kraji vyčerpání, byla jsem vystresovaná na hranici únosnosti a každou noc se mi zdálo o zkouškách. Některé monology jsem znala téměř nazpaměť. Navzdory tomu bych do toho šla bez váhání znovu. Byly to jedny z nejinspiračnějších měsíců v mém životě, hlavně díky způsobu, jakým Jan Klata přistupuje ke zkoušení. Zaujaly mě především čtené zkoušky, jež připomínaly často něco mezi YouTube party a přednáškou či seminářem na filozofické fakultě. Režisér doporučoval umělkyním a umělcům spoustu filmů, písniček a knih. Právě tato doporučení a doprovázející je emotivní komentář považuji asi za nejpodnětější, byť spektrum inspirací bylo občas neúnosně široké: od videí slavné drag queen v podání RuPaula přes film *120 dnů Sodomy* či seriál *Příběh služebnice* až po životopis svaté Terezie od Ježíše a filmy Terrence Mallicka nebo Andrzeje Żuławského.

Velmi razantní úprava textu – právě tak se mluvilo o tom, co Klata činil se Shakespearovou hrou. Na začátku zkoušení zaznívaly v těchto slovech obavy a skepse, nakonec se ale režisérův přístup ukázal jako oprávněný. První verze textu, s níž přijel Klata do Prahy, byla již řádně proškrtaná: vyhodil z něj většinu vedlejších dějových linek, zůstaly tak pouze ty týkající se hlavního tématu. Vyškrtal mnoho postav. Některé zase nechal říkat to, co v originále pronášá někdo jiný. Během dvou měsíců zkoušení následovaly další škrty, ale pár nových promluv se naopak přidalo. Vznikaly na zkouškách během improvizace – režisér vysvětloval, že právě tímto způsobem Shakespeare tvořil. Jak známo, některé pasáže jsou u něj psané veršem, jiné zase prózou, přičemž ty druhé vznikaly právě během improvizací. Neměli bychom se tedy pohoršovat, když během shakespearovské hry uslyšíme současný, někdy dokonce vulgární jazyk. Lépe bude konečně

„Bude to kontroverzní, bude z toho skandál!“ „Je to taková malá revoluce v českém divadle.“ „Čeští diváci nejsou na něco takového zvyklí, nevím, jestli to vůbec pochopí.“ „Ani já už nevím, o čem tu hru vlastně děláme.“ S blížící se premiérou hry *Něco za něco* narůstaly v pražské Libni obavy, nervozita, vyčerpání, ale také nadšení a nedočkavost.

Shakespearovskou hru, která – zjednodušeně řečeno – vypráví o zneužívání moci k dosažení různých cílů, režíroval v Divadle pod Palmovkou uznávaný polský režisér Jan Klata. A já jsem měla to štěstí být jeho asistentkou, nebo spíše tlumočnicí, protože tento cílevědomý, odhodlaný a energický muž asistenci moc nepotřeboval. Na přání Demokratického středu jsem se rozhodla napsat o svých zážitcích a dojmech nejen ze samotné hry, ale i z práce režiséra.

odmytizovat kanonického dramatika, uvědomit si, jak žil a pracoval, a popřemýšlet, co z toho můžeme vytěžit ve 21. století.

Moc má často pohlaví

Právě tak přemýšlí Klata. Několikrát zopakoval, že nemá smysl dělat Shakespeara jen proto, že je to Shakespeare – přístup, který v konzervativním divadelním prostředí známe až příliš dobře. Na otázku, proč v dnešní době chce inscenovat *Něco za něco*, odpověděl, že nezná lepší text, jenž by vyprávěl o zneužívání moci – problému, který je přece stále děsivě aktuální. Nejedná se však pouze o vládní moc, nýbrž i moc v showbiznysu, na pracovišti, v každodenním životě. Moc, která je často rozdělená podle pohlaví.

V shakespearovské původní verzi ženy nejsou příliš přítomné, nebo alespoň ne jako samostatně jednající aktérky. Častěji mlčí, než mluví, a když muži rozhodují o jejich životech, jen zřídka kdy něco namítnou. Příkladem je zakončení hry, v němž Kníže (Jan Vlasák) nabízí jeptišce Isabele (Tereza Dočkalová) manželství, a ta nic neříká. Na první pohled se zdá, že zde máme co do činění s happy endem: všichni se šťastně vezmou, problémy jsou vyřešené. Jenomže když začneme přemýšlet o tom, co v určitých situacích ženy cítí, často se ukáže, že vše je úplně jinak.

Tereza Dočkalová jako Isabela

Foto: Martin Špelda

Jan Klatka při čtené zkoušce.

Foto: Miloš Skácel

Ano, Shakespeare se samozřejmě nedožil doby, v níž je dokonce i žena považovaná za člověka. Když ale dnes inscenujeme některou jeho hru, musíme vzít v potaz i okolnosti, které se od jejího vzniku změnily. Právě zde je příčina Klatova brutálního pojetí oné poslední scény

s Knížetem a Isabelou, inspirovaného mimo jiné nechvalně proslulým příběhem filmového producenta Harveye Weinsteina a jím vyvolané kampaně MeToo. Odtud pramení i četné nářky na problém sexuálního zneužívání nebo využití gorilích masek ve scéně, v níž si Isabela nemá komu stěžovat – Guerrilla Girls ji přece vždycky vyslechnou...

Angelo (Jan Teplý) s Isabelou.

Foto: Martin Špelda

Harmonie strachu

Shakespeareova hra se na Palmovce se současností proplétá ve více rovinách. Kromě dialogů nebo ideových odkazů na aktuální společenské a politické problémy si toho všimneme i na Klatově výběru a úpravě hudby nebo u světelného designu a návrhu scény, které jsou zásluhou Justyny Łagowské. Moderní materiály a nerealistické scénické pojetí překvapivě harmonizují s nástroji určenými k mučení, případně popravě. A je to harmonie, jež vytváří atmosféru strachu a útlaku a nenechá diváka vydechnout ani ve zdánlivě vtipných pasážích. Ten si totiž stále uvědomuje, že smích může brzo skončit – v každém okamžiku může být někdo (ne)právem potrestán.

Tomuto střídání pocitů klidu a napětí nahrává i využití hudby. Recenzenti se většinou omezují na konstatování, že si Klatka pohrává s populární hudbou. Ano, máme zde Madonnu, Björk, Massive Attack, nebo už asi méně známé UNKLE či – v nejsilnější a nejděsivější

Pokračování na str. 24

Pokračování ze str. 23

scéně – Scotta Walkera. Ale ty písničky přece nebyly vybrány náhodně: ve zvukové rovině dotvářejí atmosféru, ale podstatná jsou i slova. Angelo (Jan Teplý) totiž začíná svůj monolog poté, co ho Madonna vybízí: „Vyprávěj mi o svých snech, vyprávěj mi svůj příběh, vyprávěj mi o svých obavách.“ Když Lucio (Ondřej Veselý) běží k Isabelle, Björk nás upozorňuje na to, jak zvláštní je lidské chování. V kruté scéně sexuálního násilí slyšíme o mužském potěšení, uspokojení, ale také o lidské důstojnosti...

Žádný prvek není ve hře náhodný, ačkoli na začátku mohou být diváci některými řešeními zmateni. Zpočátku překvapuje možná i fragmentárnost děje či mnohost a různorodost intertextuálních narážek (na kolik budou čitelné pro diváky, kteří se nezúčastnili našich YouTube parties?), avšak celek, který z nich vyvstává, je víceméně soudržný. Nebo přesněji: soudržnost získává až v hlavě

diváka, který vykoná určitou intelektuální námahu. Nedáváme však rovnítko mezi soudržností a omezenou ideologičností. Hra totiž klade mnoho otázek, ale jednoduchých odpovědí příliš nedává. Nemí to nakonec známka dobrého umění?

Olga Słowik

William Shakespeare: Něco za něco

Režie a úprava textu: Jan Klata

Překlad: Martin Hilský

Výprava: Justyna Łagowska

Choreografie: Maćko Prusak

Hrají: Tereza Dočkalová, Jan Teplý, Jan Vlasák, Vendula Fialová, Jan Hušek, Ondřej Veselý, Martin Němec, Martin Hruška, Radek Valenta, Kamila Trnková, Tomáš Dianiška, Václav Vostarek

Divadlo pod Palmovkou, Praha, premiéra 27. 1.

A co si o způsobu práce Jana Klaty myslí herečky a herci z Divadla pod Palmovkou?

Bylo to skvělé. Živoucí. Od začátku si mě to získalo. Mám ráda, když někdo po hercích vyžaduje, aby se dotýkali svých limitů. Herectví je strašně těžká práce a jsem ráda, že to o ní zase jednou mohu říct. Za to jsem Janu Klatovi vděčná.

(Tereza Dočkalová, představitelka Isabely)

Jan Klata je bezesporu osobnost, se kterou je velmi inspirující se potkat. Jeho energie je mi blízká. Zkouší do poslední minuty. Byl velmi precizní, když se při zkoušení určité situace zastavil klidně na dvě hodiny. Byl od začátku připravený, měl jasnou představu, co chce sdělit. Od prvního momentu ve mně budil důvěru, kterou si udržel až do konce. Jsem na toto představení pyšná.

(Vendula Fialová, představitelka Marianny)

Zkoušení s Janem Klatou bylo velmi inspirativní, protože ví, co chce, a dává hercům spoustu podnětů a materiálu, aby mohli o svých postavách více přemýšlet. Vytváří nekompromisní svět, myšleno inscenačně, ale vyžaduje a očekává silnou spoluúčast a zaujatost, což je dobré. Při zkouškách vychází z osobnosti herců, což je příjemné, ale na druhou stranu dokáže být velmi netrpělivý. Vlastně vás neustále drží ve střehu, požaduje velkou soustředěnost, otevřenost a nemá rád manýry. Chce herce, který „jedná“, je samostatný, a který je na jevišti plně přítomen. Dá herci najevo, když cítí, že si trochu ulevuje. Dokáže být i jízlivý. To ne každý snáší dobře, ale jde o takové tvůrčí přetlaky...

Inspirovala mě i jeho vzdělanost a vidění v souvislostech. Zkoušet s ním je každopádně silný zážitek, který si ponesu do další práce. Zajímavé pro mě také bylo, jakou důležitost přikládá práci s tělem – s tím jsem se zase tak často nesetkal.

(Jan Teplý, představitel Angela)

Ohromně mi konvenovalo, jak při úpravě textu, která v rozporu s běžnou praxí probíhala za účasti všech herců v poměrně dlouhé a podnětné fázi čtených zkoušek, nemá strach škrtat tak, aby dal maximálně vyniknout tématům, která chce sledovat a která by mohla rezonovat s dnešním divákem v kontextu současného dění a nálad ve společnosti. Co je ale skvělé pro herce: tato témata artikuluje důsledně přes postavy, to jest prostřednictvím konkrétního jednání citících a myslících osob, které je radost hrát. Toho všeho dociloval s entuziasmem a intenzitou, jež se umějí projevovat pro jednoho neodolatelně, pro jiného otravně až odpudivě, které ale málokoho nechají chladným. Každopádně to byl zážitek.

(Jan Hušek, představitel Claudia)

Režisér Klata byl pro mě mimořádným zážitkem a zkušeností, na kterou se nezapomíná. Jeho vidění divadla je audiovizuální, je to vzdělaný, bystrý, odvážný a nekompromisní režisér, který válcuje všechny svou představou a nenechá se moc ovlivňovat jiným vnímáním věcí. Český herec má rád asi větší diskusi a chce všechno víc spoluutvářet... Jsem ale rád, že jsem byl při té polsko-české divadelní transfúzi a také že se udála zrovna v našem divadle!

(Radek Valenta, představitel Pompeia)

Jak si Sissi zamilovala Maďary nejen ve filmu

Rakouská filmová trilogie z roku 1955 o Alžbětě Bavorské, zvané také Sissi, je více pohádkou než zobrazením reality. V krásně naivním vyprávění jsou všichni báječní a nejvíce samozřejmě sama mladičká císařovna. Ta má navíc natolik silné kouzlo osobnosti, že dokáže zkrotit i tak nepoddajný a hrdý národ, jakým jsou Maďaři. Skutečnost byla poněkud složitější.

Hlavní hrdinku ztvárnila tehdy ani ne osmnáctiletá Romy Schneiderová, veselý díblík, který všechny a hlavně císaře uhrane svou bezprostředností, přirozenou krásou a laskavou povahou. Podlehne jí také uherská aristokracie, jež se konečně skloní před habsburskou nadvládou. Samotný Gyula Andrassy, revolucionář a budoucí uherský ministerský předseda, se do Sissi zamiluje, ta však s těžkým srdcem odolá jeho svodům a zůstane věrná svému muži.

Vrcholem druhého dílu je pompézně pojatá scéna korunovace Františka Josefa I. uherským králem v Budě. K tomuto velkolepému finále směřuje celý děj filmu. Uražená a rozčarovaná Sissi nechce přijmout uherskou delegaci. Důvodem Alžbětiny revolty bylo odebrání její dcery. Podle dvorské etikety se totiž o výchovu potomků měla starat císařovna matka, což Sissi nechtěla připustit. Těsně před fiaskem, kdy uherskou šlechtu měl přijmout císař bez své manželky, a Uhři mu proto odmítali projevit patřičnou úctu, se k našťoušenému Františku Josefovi připojila Sissi v maďarské trikoloře. Přemluvil ji k tomu Andrassy, který pronikl do jejích komnat s tím, že Maďaři na vyrovnání s Habsburky přistoupí jedině kvůli ní. Pouze ona je hodna stát se jejich panovnicí! Happy end jak má být. I svou dcerku nakonec bude smět Sissi vychovávat sama.

Posedlost krásou

Ve skutečnosti bylo všechno trochu jinak. Alžběta Bavorská skutečně dopomohla k rakousko-uherskému vyrovnání v roce 1867, ale méně romantickou cestou a spíše pomocí intrik. Jako patnáctiletá se provdala za císaře Františka Josefa I. a z bezstarostného a svobodomyslného dětství se rovnýma nohama ocitla v roli první dámy. Byla najednou konfrontována s životem na panovnickém dvoře svázaným mnoha nařízeními a povinnostmi. Svou roli císařovny nezládla, postupem času se z ní stávalo podivné

stvoření, které utíkalo od dvora co nej-dále.

K uchování své pověstné krásy dobrovolně podstupovala drastické hubnoucí kúry a své tělo denně několik hodin mučila vysilujícími tréninky či rychlými procházkami. Ve své době byla považována za nejlepší jezdky na koni. Postavu měla stále štíhlou, při své výšce 170 cm nikdy nepřekročila váhu 55 kg. Svým vzhledem byla přímo posedlá. Před dvorními povinnostmi utíkala nejen fyzicky, ale také duševně – svou znalostí literatury a cizích jazyků předčila ostatní evropské panovnice. Údajně rovněž ráda filosofovala a dumala nad světem. Ten také velice ráda poznávala, když více času strávila na cestách než v císařské rezidenci Schönbrunn.

Alžbětin vztah k Uhrám vyplynul velkým dílem z její osobnosti. Dalo by se velice zjednodušeně říct, že si Maďary oblíbila natruc celému dvoru a především tchyni Žo-

fii Bavorské. Ta silně prosazovala českou šlechtu, a nutila tedy snachu do studia češtiny. Sissi se však prý sotva naučila číslovky. Jako panovnice habsburské monarchie měla povinně umět všechny říšské jazyky, ale maďarštinu jí tchyně i manžel rozmlouvali, když viděli, jak marně zápasila s češtinou. Jim navzdory se Sissi maďarštinu pilně učila a nakonec ji ovládala dokonale. Se svými dvorními dámami, které pocházely povětšinou z Uher, mluvila maďarsky. Mimo jiné z toho důvodu, že tomuto jazyku málokdo na císařském dvoře rozuměl.

Její prvním učitelem maďarštiny byl historik Johann Mailáth, který ji seznamoval s dějinami takovým způsobem, aby měla pochopení pro uherské záležitosti. Další důležitou osobou byla dvorní dáma Ida Ferenczyová. Důvěrnice uherských revolucionářů Ference Deáka i zmíněného Gyuly Andrassyho se stala blízkou osobou i pro císařovnu. Mimochodem, Deákův obraz visel v Alžbětině ložnici od roku 1866 až do její tragic-

ké smrti. Maďaři přitahovali Sissi rovněž svým temperamentem. Oproti svázanému vídeňskému dvoru působili svobodomyslněji a ohnivěji. Císařovně se líbil čardáš i odvážné šaty uherských šlechticů (ty čelily silné kritice

Sochy císařovny Sissi se objevují nejen v Maďarsku, ale například i na Madeiře, kde strávila prázdniny.

Foto: Wikimedia Commons/Hedwig Storch

Pokračování na str. 26

Pokračování ze str. 25

panovnického dvora a o to více jimi byla Alžběta přitahována). Sissina náklonost ke všemu uherskému se tak jeví jako velký naschvál.

Alžběta se do politických záležitostí a panovnických

odpírala císaři svou společností. Konečně dosáhla svého a František Josef I. na vyrovnání přistoupil. Jejich poslední potomek se narodil v Budě. Sissi proto dcerku Marii Valerii Uhrám symbolicky věnovala.

Jako kočka s myší

Silný vztah k Uhrám lze u Sissi popsat ještě na jedné příhodě. Od svých čtyřiceti let se nenechávala fotografovat a na veřejnosti se objevovala pouze se slunečníkem a vějířem. Bedlivě střežila, aby nikdo z kolemjdoucích neviděl stopy stáří v jejím obličejí. I panovnické oficiality odříkala. Utrpením se pro ni stala svatba výše zmíněné Marie Valerie, které se musela zúčastnit. Bála se, jak bude vypadat jako pětatřicetiletá „stařená“ vedle své šestnáctileté dcery. Poslední událost, na které se Sissi objevila a dokonce se i nechala vyfotografovat, byly oslavy v roce 1896, kdy se připomínalo tisíc let od příchodu Maďarů do podkarpatské nížiny.

Maďaři císařovně její náklonnost opláceli. V Budapešti má dnes pomník, krásnou vyhlídku na celé město a dokonce jí svého času darovali zámek Gödöllő. Po celém Maďarsku se nacházejí její sochy. Údajný milenecký vztah Sissi a Andrássyho vše podtrhuje, i když se spíše jedná o romantické snění. Andrássy sice Alžbětu nejspíše miloval, ale ona si s ním hrála jako kočka s myší. Nechávala se ráda oblétovat, ale city nerada opětovala, fyzická láska jí snad byla dokonce odporná.

Na závěr jedna zajímavost. Ve filmu *Ludvík Bavorský* (1972) od Luchina Viscontiho si postavu Sissi opět zahrála Romy Schneiderová. Roztomilý blázen Ludvík byl Alžbětiným strýcem a nejmilejším příbuzným, což

platilo i naopak. Císařovniní příznivci prominou, ale rovněž Sissi byla tak trochu blázen. Jednalo se o velice komplikovanou osobu, jež by svůj život jistě strávila daleko šťastněji, kdyby se nemusela stát panovnicí.

Alena Mikolášková

Alžběta Bavorská.

Foto: Wikimedia Commons

povinností rozhodně nehrnula, ovšem do rakousko-uherského vyrovnání se pustila s vervou u ní nevídanou. Císaře vydírala v dlouhých dopisech, využívala silného citu, který k ní manžel choval – jeho láska trvala od jejich zasnoubení až po Alžbětinu smrt. Chvillemi byla milá, jindy zase

Dějiny Polska honí příliš mnoho zajíců

Na moderní knižní zpracování polské historie jsme v Česku čekali desítky let. Vyšlo až na podzim loňského roku. Výsledek je ovšem rozporuplný.

První moderní *Dějiny polského národa* vydal v roce 1948 brněnský slavista Josef Macůrek. V polovině sedmdesátých let jej následoval kolektiv autorů pod vedením Josefa Melichara, jejichž dílo se nese v marxistickém duchu. Na další počín se čekalo přes čtyřicet let. Až po přelomu tisíciletí začalo Nakladatelství Lidové noviny přemýšlet, že by v rámci své série *Dějiny států* vydalo knihu zaměřenou na Polsko. Po deseti letech hledání vhodných autorů *Dějiny Polska* konečně spatřily světlo světa. Jejich tvůrci jsou

například Tomasz Jurek z Polské akademie věd, který se specializuje na středověké dějiny, či Martin Wihoda z brněnské Masarykovy univerzity.

Po tak velké pauze, během níž neměl český čtenář přístup ke kvalitní syntéze na dané téma, před nimi stála řada problémů včetně toho, pro koho vlastně mají psát. Právě představa typického čtenáře a z ní plynoucí způsob psaní představuje největší slabinu knihy. Tvůrci předpokládali, že jejich publikum bude mnohostranné – od lidí, kteří chtějí získat základní znalost o polské historii, až po odborníky, jimž má být představen stav současného bádání. Ponechme stranou, že specialisté by se s aktuálními trendy měli seznamovat především

v polštině. Pro knihu každopádně platí, že kdo honí všechny zajíce, nechytí žádného.

Autoři dále řešili dilema mezi tradičním kanonickým výkladem polských dějin (faktografickým výčtem) a uvedením množství osvětlujících, doplňujících informací. Sledovanou tematiku časově vymezují od prvních souvislých písemných pramenů (události před 10. stoletím jsou zmíněny jen ve zkratce) až takřka do současnosti. Jejich cílem však nebylo chronologicky odvyprávět celou polskou minulost, ale spíš srozumitelně vysvětlit několik jejich uzlových bodů a představit jejich příčiny i následky.

O srozumitelnosti značné části díla bohužel vypovídá již popis samotné metody: „V důsledku axiologicky chápané porozumění ovlivňovalo výběr zohledněných témat, otázek, ale i samotných faktů a konkrétních údajů, jen nejsou voleny v první řadě s ohledem na jejich kanonický status ve škále arbitrárně stanovené „důležitosti“, nýbrž na jejich funkcionalitu v takto koncipovaném výkladu.“ Při čtení podobných vět člověka napadá, že by nebylo na škodu připojit slovník cizích slov a graf složitých souvětí.

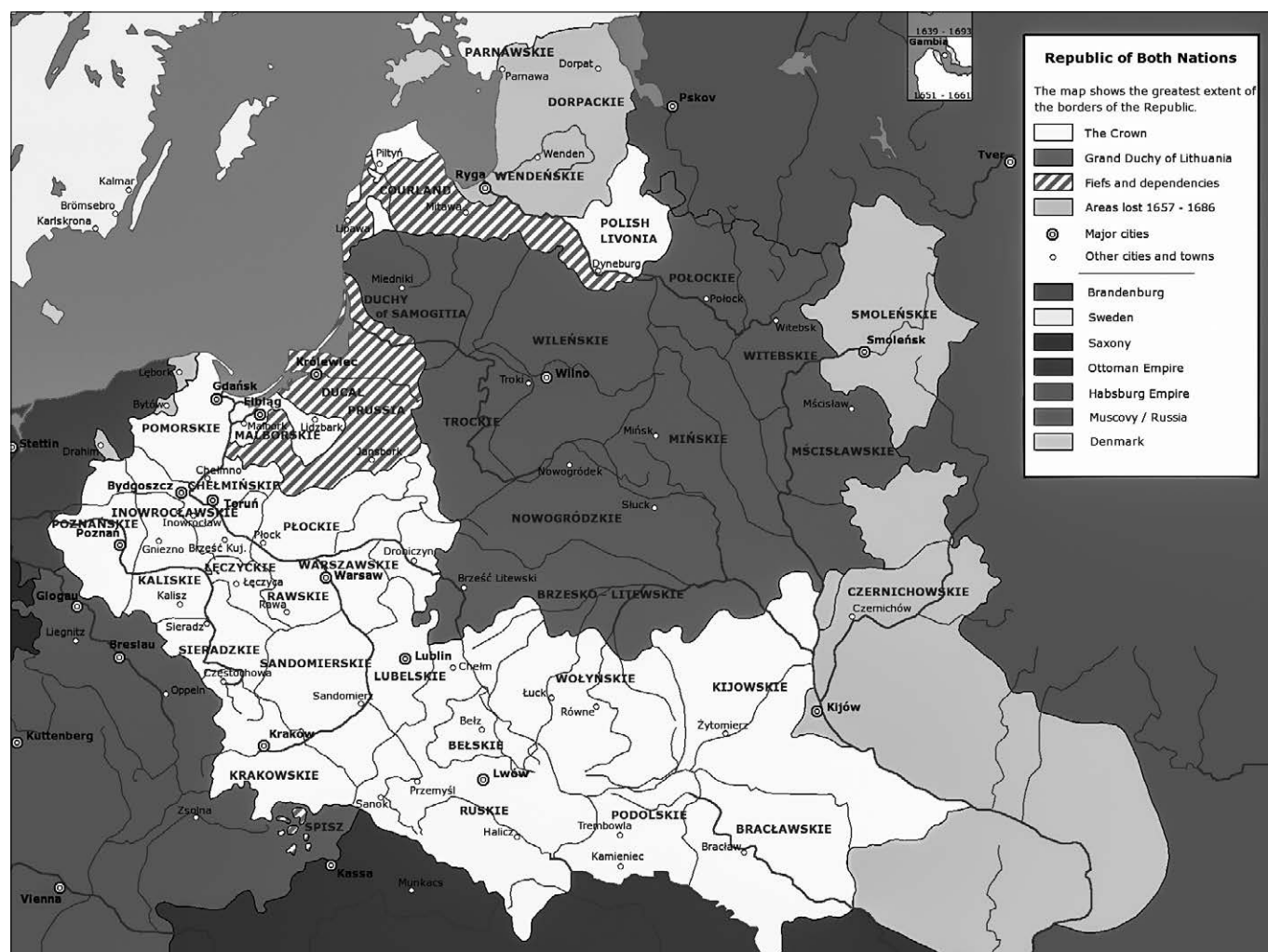
Čím je Polsko

Autoři si dále museli zodpovědět otázku, čím Polsko vlastně je a jak ho definovat. Se ctí si poradili s geogra-

fickým záběrem knihy. Připomeňme, že polské hranice se často měnily a v letech 1795–1918 tento stát vůbec neexistoval. Tvůrci zavrhlí myšlenku psát dějiny moderního polského národa a místo toho se pokusili popsat vývoj polské společnosti a kultury. Do výkladu tak zahrnuli i menšiny náležející k polskému státu či společenství, ale nesledovali například vnitřní litevskou politiku. Geograficky tak kniha pracuje s jádrem polských zemí (Malopolsko, Velkopolsko a Mazovsko), ke kterému se v různých obdobích připojují další oblasti (Slezsko, Pomořany, Mazursko aj.).

Úroveň jednotlivých kapitol publikace z hlediska čtivosti kolísá. Martin Wihoda rozehrává kolem tří uzlových bodů – Hnězdenského aktu (1000), lenního holdu Fridrichu I. Barbarossovi ze strany Boleslava IV. Kadeřavého (1157) a bitvy u Lehnice (1241) – úchvatné drama vstupu Polska na mapu středověké Evropy. Přibližuje ustavení prvního i druhého království, dále pak jeho rozpad na malá knížectví znesvářených Piastovců, které nedokázala sjednotit ani mongolská nebo česká hrozba. Polsko tak ve 13. století do značné míry představovalo arénu pro český a uherský vliv. Martin Wihoda skvěle přibližuje rostoucí moc šlechty (palatinů) a modernizační procesy, přičemž mimo jiné čerpá z latinsky psané takzvané *Knihy Jindřichovské*.

Pokračování na str. 28

Rzeczpospolita Obojga Narodów.

Foto: Wikimedia Commons

Pasáž věnovaná 14. a části 15. století je překladem z polské knihy *Historia Polski do 1572*. Její spoluautor Tomasz Jurek začíná svůj střídavý a zajímavý popis daného období korunovaci Vladislava Lokýtky (1320), který na rozdíl od svých předchůdců na dlouhou dobu obnovil polské království. Jurek sleduje obrat polské zahraniční politiky, kdy poslední Piastovci začali provádět realistické ústupky na západě, aby si uvolnili ruce k expanzi do ruských knížectví.

Tato politika dosáhla nové kvality nástupem litevského vládcu Jagiella (pokřtěn jako Vladislav) na polský trůn a zformování první Polsko-litevské unie. Jurkovo vyprávění končí druhým toruňským mírem uzavřeným v roce 1466 mezi Polskem a Řádem německých rytířů. Autor dále kromě jiného popisuje poměry v polské společnosti včetně pokračujícího nárůstu moci šlechty, k němuž došlo i díky tomu, že Jagellonci nebyli „přirozenými“, ale volenými králi Polska. V této souvislosti si všímá rodícího se rozdělení šlechty na skupinu magnátů, střední šlechtu a šlechtu téměř nemajetnou. Pozornost věnuje i jiným vrstvám obyvatelstva, kultuře a umění jagellonské doby.

Zazděný příběh

Veledůležitou událostí pro raný novověk bylo uzavření Lublinské unie v roce 1569, které vedlo ke sjednocení Polské koruny a Litevského velkoknížectví. Příslušná kapitola se však namísto popisu vlády Zikmunda I. Starého (1506-1530, ten je ostatně zmíněn jen v souvislosti s jedním sněmem a probíhající reformací) a jeho syna Zikmunda II. Augusta (1530-1572) zabývá demografickým a sociálním složením obyvatelstva a hospodářstvím Polsko-litevské unie.

Podobný odklon od „velkých“ dějin nastává i na jiných místech knihy. V komplikovanějších okamžicích polské minulosti tak má čtenář pramalou šanci pochopit chronologický rámec (časté střídání volených panovníků a s tím spojené války), zato se ovšem hlouběji ponoří do různých sociálních a ekonomických jevů jako reformace, průmyslová revoluce nebo osvícenství. Setkáváme se zde s postmoderním způsobem psaní dějin – na politických událostech tolik nezáleží, důležité jsou mentality, identity a kulturní transfery. Dechberoucí příběh polské historie se tak v podání Miloše Řezníka bohužel nekoná. Česká Wikipedie je v tomto ohledu přehlednější a lépe se čte.

Popsání krátkého dvacátého století (1914-1989) se úspěšně chopil Jiří Friedl z Historického ústavu Akademie věd, jinak také specialista na vojenské dějiny. Plynulosti a většímu pochopení vyprávění pomáhají české analogy nebo přesahy. Zároveň autor zachovává nestrannost v popisu česko-polských konfliktů. Jeho poutavé vyprávění se točí kolem klíčových událostí, jakými byly polsko-bolševická válka, květnový převrat v roce 1926, katyňský masakr, polské tání v roce 1956 a výjimečný stav v prosinci 1981.

Kapitola o nejmodernějších dějinách (opět Miloš Řezník) nabízí směs encyklopedického výčtu a subjektivních

domněnek. Správně se zde konstatuje, že socialismus šel ke svému konci po celá 80. léta. Samotné změně režimu tedy chybí jedno symbolické datum. Přesně jsou popsány přerod komunistického Polska v moderní evropský stát s celou řadou nedostatků a souběh civilizačního a technologického pokroku s dekomunizací. Zmiňována je také postmoderní relativizace, jež vedla k mobilizaci „národního“ tábora, a potažmo k vítězství strany Právo a spravedlnost ve volbách.

V rámci kapitoly však příliš prostoru dostávají spekulace a nepodstatné drobnosti (například slezská identita i v době svého zenitu byla ještě okrajovější záležitost než moravská národnost). Tvzení, že polské vlády po roce 1989 musely čelit výraznému a tradičnímu odporu společnosti, je čirou sociologizující spekulací. Neexistuje žádný výzkum na toto téma, natož srovnání s dalšími postkomunistickými, případně západními státy. V knize se přeceňuje role nechuti vůči katolické církvi: její doporučení volit Lecha Wałęsu v prezidentských volbách v roce 1995 ve skutečnosti nezapříčinilo vítězství levicového kandidáta Aleksandra Kwaśniewského. Wałęsa si zkrátka vedl hůře v televizních debatách, měl horší kampaň a přestával být oblíbený, což se naplno projevilo v dalších volbách, v nichž získal jen 1,01 procenta hlasů.

Česká stopa

Poslední společně napsaná kapitola cílí na česko-polské vztahy a v zásadě odpovídá svou nestálou kvalitou celé knize. Skvěle je popsáno vzájemné nesmyslné soupeření Čechů s Poláky v raném středověku. Následuje vcelku obstojný popis měnících se vztahů v novověku, kdy se Habsburkové orientovali na Říši, zatímco Polsko zajímal daleko více východ, přes snahy rakouského domu získat polskou korunu až k dělení Polska. Daná kapitola rovněž správně poukazuje na fakt, že Haličské království v rámci Rakousko-Uherska nabízelo uplatnění mnohým Čechům, což vyvolávalo jisté tření mezi nimi a Poláky.

Obecně lze pochválit nepřeceňování českého vlivu na polské dějiny. Výtku si zaslouží jazyková a terminologická rozkolísanost. V úvodních pasážích se počestují místní názvy, které snad nikdy český ekvivalent neměly. Často se zde používá nejasný pojem Slezské Poodří. V následujících částech knihy už naštěstí figurují obvyklé české názvy (Vratislav). Výjimku představuje nesmyslný česko-polský hybrid „Rzeczpospolita obou národů“.

Celkově pro svoji nevyváženost kniha spíše neobstojí. V okamžiku, kdy neexistují dostupné a především čitelné dějiny Polska a vědecká komunikace mezi českými a polskými historiky není na ideální úrovni, lze experimentálně napsanou polemiku se současným polským bádáním považovat za útok stranou a minutí se s cílem knihy – tedy přiblížit málo zasvěcenému domácímu publiku poutavou minulost severního souseda. Tak snad za několik desetiletí znovu a lépe.

Jan Škvrňák

Tomasz Jurek, Martin Wihoda, Jiří Friedl, Miloš Řezník: *Dějiny Polska*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2017, 692 stran

Jak se Češi stali přáteli Izraele

Řada západoevropských zemí, jež bývají považovány za spojence židovského státu, se v otázce jeho podpory společensky i politicky štěpí. Zato u nás lze protiizraelské nálady zaznamenat většinou jen na okraji politického spektra. Má to své historické důvody.

Silný česko-izraelský vztah patří k zajímavým úkazům evropské politiky. Často se můžeme dočíst, že má kořeny v letech 1947 až 1949, kdy Československo podporovalo vznik Izraele. Především mu poskytlo zcela zásadní vojenskou pomoc, která se během první arabsko-izraelské války ukázala jako rozhodující, a uznalo ho mezi prvními pěti dny po jeho vzniku v květnu 1948. Izraelci nám to nikdy nezapomněli, ačkoli jsme kvůli rozhodnutí Sovětského

mohla řada Židů přirozeně přijmout myšlenky osvícenství, pokroku a výsostně racionálního přístupu k náboženství, takže i v judaismu od té doby sledujeme určitou sekularizaci. To vše samozřejmě neznamenalo konec tradičního antisemitismu, jen se poněkud proměnil. Židé se totiž aktivně

zapojili do průmyslové revoluce a mezi kapitalisty se díky historickým a kulturním předpokladům vyskytovali vcelku nadprůměrné, což generovalo nové, tentokrát třídní problémy.

Hilsneriáda jako zlom

Antisemitské nálady s končícím 19. stoletím napříč Evropou zesílily. Nejznámější byly ruské pogromy a v mnohem civilizovanější formě pak

Dreyfusova aféra ve Francii. Protižidovské bouře propukaly i v českých zemích, často přitom byly rozbuškou fámy o rituálních vraždách. Rabující dav však býval rychle zpacifikován rakouskými úřady. Větší symbolický význam měla takzvaná hilsneriáda, kdy byl z rituální vraždy Anežky Hružové obviněn prostoduchý židovský mladík Leopold Hilsner. Soud se konal za velkého zájmu veřejnosti, přičemž se v honu na čarodějnice a v projevech neskrývaného antisemitismu „vyznamenala“ řada médií a domácích elit (například pozdější proslulý primátor Prahy Karel Baxa). Hilsnera sice nakonec odsoudili k smrti za vraždu, ale bez rituálního kontextu. Po císařské milosti od Františka Josefa I. mu soud zmírnil trest na doživotí. Na svobodu se

dostal na základě amnestie posledního rakouského císaře Karla I. na jaře 1918.

Už za hilsneriády se projevil trend, jenž značně přispěl k výjimečným vztahům českého státu s Izraelem. Proti obvinění židovského mladíka se jako jeden z mála postavil mezinárodně proslulý profesor Tomáš Garrigue Masaryk, jehož krok symbolizoval pomalou proměnu české společnosti. Češi se totiž postupně obraceli proti katolické církvi, takže tradiční lidový náboženský základ antisemitismu („zabili jste nám Ježíše, pronásledovali jste první křesťany, odmítli jste Ježíše“) ochabl. Zároveň se židovská komunita v českojazyčné oblasti relativně dobře integrovala do národního života, čímž mizelo původně jasné rozdělení na my a oni.

Masarykovo náměstí v izraelském městě Haifa.

Foto: Wikimedia Commons/Kenyh

svazu museli po pár letech stanout na druhé straně bariády, tedy po boku arabských zemí.

Pomoc z roku 1948 je sice pro dnešní partnerství s židovským státem klíčová, ale příčiny našich dobrých vztahů musíme hledat hlouběji v minulosti. Až do 19. století procházel český poměr k židovské menšině podobnými peripetiemi jako v řadě dalších evropských zemí, když se střídala období relativně klidného soužití s vyháněním Židů a někdy i s pogromy. V 18. a 19. století se situace začala měnit, když poslední represe za Marie Terezie vystřídala náboženská tolerance vyhlášená císařem Josefem II. v roce 1781. Židé houfně přijímali německá jména a postupně se stěhovali z ghett, mnoho z nich se asimilovalo.

Díky vyspělé a křesťanství částečně podobné kultuře (svobodná volba, desatero, lineární vnímání času atd.)

Pokračování na str. 30

Náboženský aspekt této změny si zaslouží kratší historický exkurz. Na jednu stranu docházelo kvůli modernizaci společnosti k postupnému zpovrchnění víry, které u některých věřících vyvrcholilo vystoupením z církve (hlavně u socialistů). Jiní řešili problém s katolickou naukou přestupem k jiné konfesi, často k evangelíkům. To vše vedlo k další relativizaci domácího vnímání křesťanství. Na stranu druhou Češi při svém rychlém vzestupu stále hůře nesli fakt, že nemají vlastní stát, korunovaného krále a že se nestali součástí změn státoprávního vyrovnání jako Maďari v roce 1867. Císaře sice ctili, ale rakousko-uherský stát už mnohem méně. Obraz katolické církve zásadně ovlivňovalo silné propojení s habsburským státem, a tak byla kritizována i ona, což pak zatemňovalo její výrazný podíl na národním obrození.

Neméně závažný byl fakt, že se během obrození stalo úhelným kamenem české historické identity husitství a česká reformace vůbec, což obrozenci považovali za největší český přínos světu. Jenže tento přínos byl zároveň z principu protikatolický. Již narušeným systémem ještě více otrásla první světová válka, která znamenala velké zpochybnění dosavadních hodnot. Na začátku první republiky se pak katolická církev nacházela trochu v nemilosti, i když se k ní stále hlásila většina obyvatel. Postupně se ovšem její pozice stabilizovala.

Uvolněné místo zaplnil masarykovský étos ovlivněný tolerantnějším anglosaským prostředím. Prezident Masaryk byl považován za přítele Židů a stoupence sionismu. Dobře integrovaní Židé platili v Československu spíše za spojence proti ostatním národnostním menšinám než za vyloženě cizí element. A vzhledem k tomu, že demokratictí politici pak víceméně na Masaryka navazovali a navazují dodnes, česká politika bývá ve svobodných časech mnohem méně náchylná k protiizraelským postojům. Moc na tom nezměnily ani druhá republika a německá okupace, kdy někteří lidé pod drtivým tlakem nacismu selhali. A kdy jiní naopak nasazovali život, aby své bližní židovského původu zachránili.

Masarykovo dědictví

Po osvobození v roce 1945 zase chvíli vládl masarykovský duch, který i v silně levicovém prostředí třetí republiky symbolizoval prezidentův syn, ministr zahraničí Jan Masaryk. Právě tehdy padlo rozhodnutí o aktivní podpoře nově vznikajícího státu Izrael, čemuž nebránil ani Sovětský svaz, neboť v něm spatřoval budoucího spojence uprostřed původně západních kolonií. Než Stalin na počátku padesátých let pochopil svou chybu, byl už Izrael důležitým hráčem ve svém regionu.

Čtyřicet roků pod dohledem komunistické strany a Sovětského svazu paradoxně umožnilo zachování proizraelského postoje ve společnosti. Východní blok sice kvůli přimknutí Izraele k Západu podporoval jeho arabské protivníky, cvičil palestinské bojovníky a v padesátých letech Stalin zahájil monstrprocesy se silně antisemitským nádechem. U nás se jednalo především o proces s Rudolfem Slánským a takzvaným spikleneckým centrem, kdy většina popravených byla židovského původu. Jenže to vše

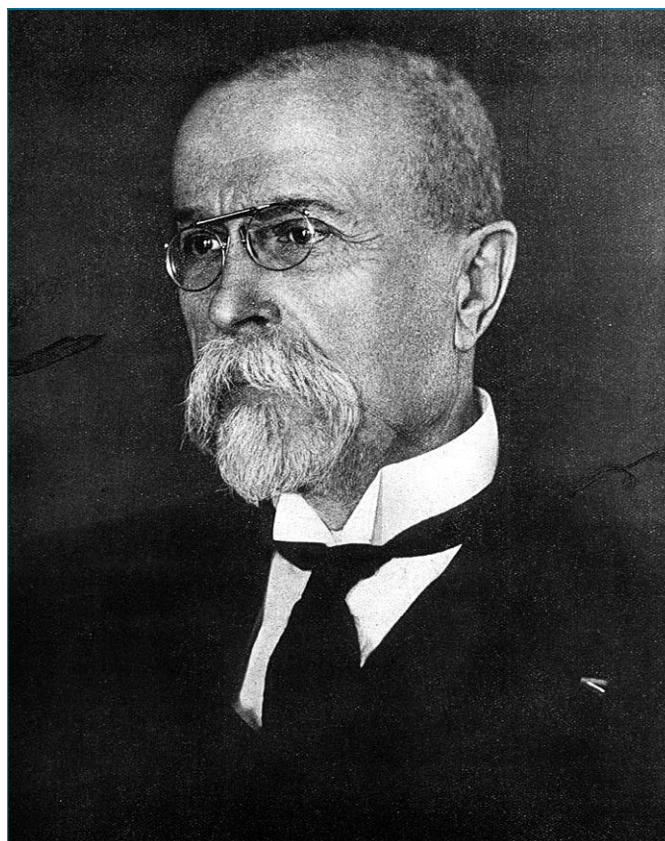
způsobilo, že odpůrci komunistického režimu se i v návaznosti na Tomáše G. Masaryka vymezovali vůči vládnoucí moci právě podporou Izraele a Židů.

Po roce 1989 tento postoj v zahraniční politice celkem pochopitelně převážil a pod dohledem prezidenta Václava Havla a osobností napříč politickým spektrem začalo nové budování úzkých vztahů s Izraelem. Když se pak jedním z hlavních problémů 21. století stal vztah Západu a islámského světa, Izrael posílil svou oblibu v české společnosti jako jediný skutečně demokratický stát na Blízkém východě, který odpovídá evropským civilizačním standardům.

To samozřejmě neznamená, že by Češi Izrael vyloženě milovali. Tento vzdálený stát v komplikované situaci se v posledním průzkumu agentury CVVM (říjen 2017) na téma sympatií k jednotlivým zemím umístil na podobné pozici jako Rusko nebo Ukrajina. V rámci svého regionu však byl respondentům zdaleka nejsympatičtější a výrazně porazil i oblíbenou dovolenkovou destinaci Turecko.

Hlubší pohled na vzájemné vztahy a preference pak dává jiný průzkum CVVM z loňského března, tentokrát zaměřený na sympatie k národnostním skupinám žijícím v ČR. Židé se v něm stanuli - vedle Poláků, Maďarů a Řeků - na vrcholu žebříčku a porazili mimo jiné Němce. První místo celkem pochopitelně obsadili Slováci. Úplně poslední pak skončila arabská menšina. Takže se navzdory silícím „progresivistickým“ snahám z části akademického prostředí a nevládního sektoru o korekci silného česko-izraelského partnerství zdá, že toto úzké propojení jen tak neskončí.

Jan Holovský

Tomáš G. Masaryk.

Foto: Wikimedia Commons

Frýdlantsko: lepší časy nad propastí

Frýdlantsko je stále poměrně neznámý a opomíjený kraj za tunelem, jímž železniční trať z Liberce od roku 1875 protíná žulový masiv Jizerských hor. Ty tvoří jižní hranici Frýdlantska a oddělují jej od zbytku Čech, což je příčinou dějinné a kulturní specifčnosti i určité izolace tohoto regionu.

Podobně jako jiné výběžky (Šluknovsko, Ašsko a Jesenicko) bylo i Frýdlantsko radikální baštou našich Němců sídlících zde od kolonizačních dob 13. a 14. století až do let těsně poválečných, kdy byli odsunuti. Souvislejší české osídlení do té doby začínalo zpravidla až hluboko v podhůří. Dnešní pocit nejistoty domova plyne u frýdlantských z více či méně vědomé obavy z návratu Němců, z rozporné identity vlastního, cizího a odcizeného, z neutuchajícího vnímání provizornosti svého příbytku a sídla. A tento pocit trvá a bude trvat, dokud tu a tam zazní, že něco je „po Němcích“, případně „po nich“.

Tíhnutí k severu, k Lužici a Slezsku, po valnou část frýdlantských dějin už plně germanizovaných, je dobře patrné na místní architektuře, lidové kultuře, v krajinném rázu i v zoufale zpřetrhaných tradičních hospodářských a dopravních vazbách. Připomeňme, že z Frýdlantu vedly tři tratě do ciziny a pouze jediná na jih, do vnitřních Čech. Důležitým faktorem byla neustálenost hranic. V roli sousedů Frýdlantska se vystřídaly Horní Lužice, Slezsko, Sasko, Prusko, Německo a Polsko, přičemž naposledy se hranice měnily ještě v šedesátých letech, kdy Poláci získali cíp území severně od Vsi, Češi zase kostel ve Višňově. K územní specifčnosti regionu nepochybně přispěla i nebývalá rozdrobenost majetkových držeb a vztahů:

většina zdejších vsí totiž byla v rukou leníků, kupříkladu z řad zhořeleckého měšťanstva, kteří sice byli vazaly frýdlantské šlechty, ale měli ve své vsi vlastní tvrz nebo alespoň bytelný dvůr. Náhrobky těchto drobných rytířů dodnes nalézáme zasazené ve zdech starobyklých kostelíků.

Frýdlantsko bylo vždy spíše zemědělský kraj, prošlo si však několika těžebními epizodami. Té první vděčí za svůj vznik druhé největší regionální středisko – Nové Město pod Smrkem. V okolních lesích se dodnes dochovaly desítky starých štol na cínovou rudu (kasiterit). Druhá epizoda – povrchové dobývání uhlí – se od poloviny 19. století odehrává především těsně za hranicemi, jakoli probíhala i v okolí naší Višňové. Drancující vliv polských velkolomů a výsypek každopádně citelně poznamenává krajinu a život na Frýdlantsku dodnes. Drobný průmysl, tradičně především textilní, potravinářský, dřevozpracující, ale také cih-

lářský, se rozvíjel při vodních tocích a železničních tratích až od poloviny 19. století. Většinu průmyslových závodů postihl po roce 1989 krach, jen zřídka se podařilo výrobu udržet nebo obnovit v rámci původního odvětví. Ani konverze továrních komplexů či využití brownfieldů bohužel nejsou časté. V kraji odedávna kvetlo pašeráctví. Zaniklo až po druhé světové válce, k jisté drobné renesanci došlo v devadesátých letech.

Nespoutaná Smědá

Vnější i vnitřní perifernost území má kromě negativních hospodářských a sociálních dopadů řadu mnohdy na první pohled skrytých výhod. Jednou z nich je přírodní a kulturní dědictví, tvář krajiny a její příběhy, doposud plně nedoceněné, často dokonce neobjevené. Příroda Frýdlantska, nepočítáme-li vlastní Jizerské hory, byla dlouho opomíjena. Chráněná území zde byla zřízena až v devadesátých letech, třebaže se jedná o přinejmenším regionálně unikátní fenomény: Kupříkladu rezervace Meandry Smědé chrání přirozený neregulovaný říční tok v oblasti přecházející z podhůří do nížin, přičemž srovnatelnou lokalitu podobného rozsahu u nás patrně nemáme. Na Frýdlantsku byla – často teprve nedávno – objevena řada rostlinných a živočišných druhů, jinde v Česku nedoložených. V současnosti již nezvyklým

Pokračování na str. 32

Pohled na frýdlantský hrad od jihozápadu, z úbočí Křížového vrchu.

Foto: Martin Veselka

jevem jsou pro nás i pravidelné povodně, jimiž nespoutaná říčka Smědá jednou až dvakrát do roka „navštěvuje“ obyvatele vsí na Višňovsku a zpravidla je přitom nijak nezaskočí. Přirozený rytmus soužití vody a krajiny tu zůstal v zásadě zachován.

Pokud jde o duchovní a kulturní stránku, může se Frýdlantsko coby nerozsáhlý region pochlubit rodáky a osobnostmi spíše regionálního významu. Stalo se však inspirací i několika velikanům. Nejstarší vrstvou je lidová kultura a slovesnost, jež ve své aktivní podobě bohužel definitivně vymřely v důsledku poválečného odsunu původního obyvatelstva. Díky několika českým zpracovatelům se podařilo uchovat alespoň odkaz lidových pověstí, jež skýtají dobrý úvod do „temné duše“ tohoto kraje. Silnými regionálními prvky a konstantami jejich obsahu jsou především poklady (v chudém kraji častý motiv) a různé demonické bytosti či úkazy: můry za nocí dusící spící sousedy, čarodějnice, přízraky, které lze často spasit pouze utopením v pytli v údajně bezdném rašelinném jezírku Na Čihadlech, pekelní psi, bludičky svádějící pozdní poutníky z cesty a ohniví muži cestu naopak ukazující a v neposlední řadě dábel v mnoha převtěleních.

Četné pověsti se pojí s frýdlantským hradem, jiné zase s Pohanskými kameny, které si lidé spojovali s působením pekelných sil, popřípadě s dalšími výraznými místy, jako je třeba záhadná zřícenina kostela u Jindřichovic pod Smrkem. Jiné se vážou k historickým osobnostem a epochám. Jedná se především o mýty spjaté s Albrechtem z Valdštejna. Ačkoli frýdlantský vévoda strávil ve své „šťastné zemi“ pouze několik dní, je dodnes silně přítomný jak v podobě pravidelných a velkolepých Valdštejnských slavností, tak i díky své soše na frýdlantském náměstí. Postupně se však vrací rovněž proslulost rodů Redernů a Clam-Gallasů, zejména posledního mužského člena rodu a vlastníka panství Eduarda Clam-Gallase.

Kafkův zámek

Do literárního povědomí vešlo Frýdlantsko románem *Železná koruna* Václava Kaplického, který chalupařil v osadě Peklo u Raspenavy. Zpracoval osud proslulé místní osobnosti – řasnického kováře Andrease Stelziga, jenž stál v osmdesátých letech 17. století v čele selských bouří na Frýdlantsku. Próza dosáhla značné čtenářské obliby a od roku 1973 se dokonce pravidelně koná Putování po stopách Železné koruny. Frýdlantský zámek inspiroval asi nejproslulejší dílo česko-německé autorky Libuše Moníkové *Fasáda*. Podle mnohých byl svým složitým urbanismem také předobrazem titulního zámku ze známého Kafkova románu. Faktem zůstává, že Franz Kafka na Frýdlantsko služebně často zajížděl. Traduje se též, že skladatel Carl Maria von Weber, který se léčil v Lázních Libverde, se v romantické roklí Štolpichu inspiroval k jedné pasáži své nejpopulárnější opery *Čarostřelec* – scény ve Vlčím dole. Z dalších německých osobností, jejichž stopu na Frýdlantsku ještě úplně nezavál čas, připomeňme třeba sugestivního secesního a symbolistního malíře-krajináře Wenzela Franze Jägera, jehož vila a pomník dosud stojí v Raspenavě.

Krom zmiňovaného frýdlantského hradu veškerý památkový fond regionu v dobách komunistické totality silně utrpěl. Zejména lidová architektura a drobnější církevní památky od šedesátých let masově zanikaly a za ten zlomek, který se dochoval, vděčíme chalupářům a několika aktivním kněžím a nadšencům ze začátku devadesátých let. Právě díky nim se často pět minut po dvanácté podařilo zachránit místní kostely včetně významného poutního areálu s klášterem v Hejnicích, opětovně osadit hlavní jizerské vrcholy kříži a obnovit několik cenných staveb venkovské architektury. Řada pozoruhodných památek však stále zaniká, namátkou zmiňme hejnický hotel Perun či libverdský Parkhotel. Chátrá venkovská zástavba, v první řadě cenné hrázděné chalupy a starobylé poplužní dvory. V ohrožení se nachází řada jedinečných technických památek, některé jsou již nenávratně ztraceny. Jde například o tovární komplexy v Novém Městě pod Smrkem, Raspenavě nebo Horní Řasnici. Záchrana se zatím daří jen sporadicky. Pozitivním příkladem budiž pivovar ve Frýdlantu, někdejší textilka v Bílém Potoce, kde vzniklo působivé soukromé Jizerskohorské technické muzeum, a aktivity spolku Frýdlantské okresní dráhy směřující k popularizaci a postupné obnově úzkorozchodné trati Heřmaničky.

Z předchozích odstavců nepřímo vyplývá, že se na Frýdlantsku navzdory krajně nevýhodným výchozím podmínkám (perifernost, izolovanost, sociální vyloučení, „sudetská“ dějinná zátěž, nepřítomnost větších měst) zdařilo položit stabilní základy občanské společnosti. Zasluhou četných agilních badatelů, nadšenců a příznivců se poznávání tohoto kraje stalo živoucí záležitostí a občanské aktivity zde kvetou více než v jiných regionech. Díky nim jsou po všech stránkách kvalitně zpracovány zmínky o Frýdlantsku v literatuře, oblast má vlastní portál a řadu kvalitních článků i fotografií na Wikipedii. Navíc je tento region krajem muzeí – najdeme je téměř v každé obci. Jen v samotném Frýdlantu sídlí čtyři. Díky nadšení místních se v těch nejdálejších lokalitách podařilo uskutečnit několik pozoruhodných úspěšných podnikatelských projektů, většinou propojujících extenzivní zemědělství a cestovní ruch.

Dvě tváře Frýdlantska

Na druhou stranu nelze zastírat, že současné Frýdlantsko je stále krajem propastí: Na opačném pólu než výše zmínění nadšení a angažovaní jedinci totiž stojí obyvatelstvo rozličně znevýhodněné a ve vztahu ke svému regionu povětšinou lhostejné až negativistické. Prostupují jím hluboce zakořeněné pozůstatky mentality těch, kdo sem během poválečného období přišli za trest, kdo sem byli odsunuti nebo sem z nějakého důvodu utekli. Rozdíly v sociální a vzdělanostní oblasti i v míře občanské uvědomlosti jsou zde mnohem výraznější než ve většině jiných krajů. Promítá se to přirozeně nejen do vztahu k vlastnímu domovu, ale i do poměru k sousedům.

Vztah k Němcům je ambivalentní – zejména starší a méně vzdělaní obyvatelé se dosud nezbavili určité podezřívavosti, nezřídka uplatňované vůči neznámým návštěvníkům obecně. I sami Němci jezdí na Frýdlantsko mnohem méně než v devadesátých letech a jejich cesty dnes směřují převážně do Hejnic, které coby duchovní

srdce kraje plní úlohu reprezentanta jejich ztraceného domova a prostředníka česko-německých styků. Ostatně i aktivní facebookový profil *Friedlandstube* nejčastěji publikuje materiály spjaté právě s tímto poutním místem.

Častěji než Němce dnes na Frýdlantsku potkáte geograficky bližší sousedy – Poláky. Vždyť výběžek je dnes po poválečných změnách hranic obklopen ze tří stran Polskem. Dlouho šlo o problematické sousedství: Od války do roku 1989 se neslo ve znamení vzájemné izolace. S výjimkou jediného silničního a železničního hraničního přechodu byly přerušeny veškeré vazby a zpetrhány odvěké styky sídel bezprostředně navazujících (např. Višňová – Wigancice Żytawskie, Dolní Oldřiš – Miedziana, Habartice – Zawidów). Tím se vypěstovala vzájemná neznalost a nevraživost, zejména z české strany stále ještě nepřekonaná. Kšeftování, pašování a krádeže, vzkvétající v divokých devadesátých letech, kdy byly oba regiony chudé, polské příhraničí pak ještě o něco chudší, toto ne-

dorozumění obou národů ještě posílily. Teprve v poslední dekádě dochází k rozvoji spolupráce, zprvu formální a pod taktovkou Evropské unie, postupně však čím dál spontánnější a vřelejší. K tomu se přidává prudký nárůst počtu polských turistů a dílem také zaměstnanců dojíždějících na Frýdlantsko a Liberecko za prací.

Teprve odnedávna tedy Frýdlantsko začalo přijímat svou historicky relativně novou polohu v „Trojzemí“, včetně všech výhod a nevýhod i určité zprostředkovatelské úlohy, jež z ní plyne. Je nepochybné, že se blýská na lepší časy, které vlastně už pozvolna nastaly, jen si to část zdejších lidí zatím neuvědomila. A stejně nepochybné je i to, že hledání vlastní identity a pevného místa bude Frýdlantsku trvat ještě dlouho a vyžádá si neutuchající úsilí podmíněné neochvějným vědomím nezištné zodpovědnosti vůči kraji, jež pomalu přijímáme za vlastní.

Martin Veselka

Co navštívit?

Nechci zde zmiňovat dostatečně známé cíle jako Frýdlant, Hejnice, Lázně Libverda, ale ani ty dosud plně nedocenené, jako jsou Jindřichovice pod Smrkem, Bílý Potok, Harta u Frýdlantu nebo Pohanské kameny u Višňové. Zaměřím se na místa málo známá, okrajová, přesto však silně působivá. Nezastírám, že jejich výběr je ryze osobní a souvisí s mými vlastními cestami po Frýdlantsku. Budiž však podnětem pro další čtenáře a poutníky, ať chodí krajinou s očima otevřenými a sestaví si své vlastní frýdlantské desatero:

Ves – brána Frýdlantska směrem od Lužice a Slezska, strážná výspa valdštejnské Terra Felix s hrázděnými chalupami a starobyklým gotickým kostelíkem na návrší, od něhož se dál na sever táhnou až k moři už jen polské a německé nížiny. Osobitý půvab má nejen kostel samotný, obložený zázděnými náhrobky lenních rytířů z okolí, ale i přilehlý hřbitůvek, který v letních dnech připomíná spíše prosluněnou lučinu obehnanou polorozpadlou zdí, a elegantně omšelá bývalá fara. A nezapomeňte navštívit krásně opravený poplužní dvůr Hlaváč v nejsevernějším cípu osady, který slouží jako ekofarma, penzion a malé muzeum.

Osada Loučná a slovanské hradiště – tichá a zapadlá: jen asi desítka půvabných starobyklých chalup, u každé vzrostlý strom, boží muka v srdci a pozoruhodný pomník padlým na okraji vsi. Nevede sem ani pořádná silnice, jen úzká odbočka. A u staré jednotřídky cesta loukou k lesu, v němž se skrývají dosud dobře patrné valy prastarého slovanského hradiště, katastrálně patřícího již k sousední osadě Saň. V 9. a 10. století jej obývali pravděpodobně příslušníci kmene Milčanů, předchůdců dnešních Lužických Srbů. Odborníci ostatně shledali podobnosti saňského hradiště s hradištěm Tornow v Dolní Lužici. A stopa a souvislost žije dál: na lesnaté ostrožně „na konci světa“

totiž narazíme na informační tabuli v češtině a – hornolužické srbštině.

Jilm v Poustce – na Frýdlantsku roste celá řada krásných a starých stromů, jedním z nejpůsobivějších je bezpochyby památný jilm vaz na okraji osady Poustka. Vysoká a statná dřevina s pěkně tvarovanou korunou roste na nízkém valu v lučinaté nivě Smědé, což umocňuje dojem z jeho mohutnosti, lze si jej totiž dobře prohlédnout zblízka i zdaleka ze tří stran. Navíc je to takzvaný strom-ochránce, jichž je (nejen) na Frýdlantsku a v Jizerských horách stále ještě velké množství. Vysazovali je místní venkované v blízkosti svých chalup, aby je stromy chránily před záhalem blesku a požárem a aby v létě skýtaly příjemný stín. Nejkrásnější je na podzim nebo zjara.

Kostelík sv. Martina a smírčí kříž v **Dolní Oldřiši** – archaická gotická svatyně na vršku uprostřed zapadlé osady vznikla podle některých již ve 13. století snad na místě staršího slovanského sídliště a do dnešních dnů se příliš nezměnila. Návštěvníka zaujme zpusťlý hřbitov obehnaný starobylou kamennou zdí, otevřená márnice s dobře dochovanými márami, jako by z ní posledního nebožtíka vynesli teprve před nedávnem, pár zašlých kamenných náhrobků drobné šlechty z místní tvrze. Ta se nacházela na ostrůvku u nedalekého dvora, který se během poválečného období změnil ve strašidelnou ruinu a teprve před pár lety ožil chovem kachen a hus, tolik oblíbených v dobách svátku patrona zdejšího kostelíka. A za hřbitovní branou v trávě tajemný smírčí kříž s vytesaným známením meče, který podle pověsti upomíná na smrtelnou potyčku dvou mastičkářů.

Srbská a Bílá skála – společně s Dolní Oldřiší jeden z nejdleších koutů severních Čech. Je-li Frýdlantsko vzhledem k Čechám za horami, je Srbská vzhledem k Frýdlantsku za kopcem. Vody odsud odtékají do Polska

Pokračování na str. 34

a území patří již do povodí Kvisy a Bobru, jenž pramení v Krkonoších, nikoli do Lužické Nisy jako zbytek kraje. Kdysi bohatá ves se prakticky vylidnila a poválečným chátráním a bouráním přišla o většinu zástavby, přesto se dochovaly honosný – a tajemně zpustlý – panský dům, bývalá škola, pomník padlých, dávno opuštěný hřbitov a nedávno opravený bezvěžový kostelík, svou střídmostí upomínající spíše na evangelické svatostánky z Lužice či Slezska. Těsně u hranic, kde dříve stávaly celní objekty a později polodivoká tržnice, nám prostý pamětní kámen připomíná nejkrvavější z incidentů truchlivého září 1938 na Frýdlantsku, kdy zde sudetoněmečtí provokatéři zastřelili dva příslušníky československé finanční stráže. Někým svědkem všech dějinných peripetií této dávné lužickosrbské osady je mohutný křemencový hřbet Bílé skály, tyčící se v těžko přístupném hájku obklopeném mokřadními lukami nad vsí, v těsném sousedství státní hranice.

Lesní prameny a pomníčky u Nového Města pod Smrkem – rozsáhlé a přírodovědně nepříliš hodnotné lesy Jindřichovického hřebene a Andělského vrchu ukrývají několik pozoruhodných míst. Patří k nim – kdybychom to vzali od západu – zapomenutý zrezivělý kovaný krucifix zaklíněný mezi dva křivolaké stromy na soutoku několika potoků severně od Javorové cesty, altánek na rozcestí U Modřínů, vyschlý mohutný buk na okraji lesa pod Hřebenáčem, donedávna chráněný jako památný, Rückertův pomíček připomínající smrt starého revírníka pod padajícím stromem, památný Oslí buk u silničky do Dětrichovce s kovaným Kristem vrostlým „do srdce stromu“, ale především tři radioaktivní lesní prameny Rafael, Michael a Samuel, objevené teprve v roce 2010. Poslední z nich byl navíc upraven jako bahenní koupel. Překročíte-li na Andělském vrchu (proto ta jména pramenů!) hranici, jen pár stovek metrů za ní najdete temnou a zarostlou Věž císaře Viléma, zřícenou astronomickou observatoř mezi někdejšími exulantskými osadami Neu Gersdorf a Strassberg (dnes Gierałtówek a Ulicko). Do blízkosti většiny popsaných míst se už několik let dostanete i adrenalinově po některé ze stezek a pěšin Singltreku pod Smrkem.

Hadí kopec u Raspenavy – nevýrazný čedičový vršek v rozlehlých lesích přírodního parku Peklo, v pustém údolí Lomnice, tekoucí dlouhým úsekem od Nového Města do Raspenavy zcela mimo lidská sídla. Nebývalo tomu tak vždy, podle pověstí právě zde stávala osada Lunzendorf, za jakési války zcela vyvražděná a již nikdy neobnovená. Místu se pak říkalo Totenhain – Háj mrtvých. Podle jiné verze pochází toto jméno z časů, kdy sem z některé okolní vsi vyhnali nakažené morem a ponechali je tu napospas. Kdyby na Hadím kopci nebyla v roce 2002 vyhlášena přírodní památka, jen stěží by sem kdo zavítal. Avšak stojí to za to: Nejen pro kapesní průlomový kaňon meandrující říčky Lomnice či památný Čapkův dub s nádherným výhledem na strmé severní svahy Jizerek, kolem něhož sem doputujete z Raspenavy, nýbrž i pro neopakovatelné tajemno a opuštěnost, které dýchne z místa samotného i z nedalekého bájněho, archeologicky (na vrcholku jsou

prý zbytky keltského hradíště) a přírodovědně (právě zde byl světu objeven minerál hainit) významného a v současnosti zakázaného (vojenský prostor: staré muniční sklady) vrchu Chlum.

Vrch Na Chatkách u Hejnic – okolí Hejnic a Ferdinandova je proslulý a republikově ojedinělý krajinný celek. Vyplatí se tam vracet a projít jej skutečně křížem krážem. Snad nejméně známým místem je poměrně výrazné návrší Na chatkách, označované někdy i Na hrátkách. Je to prý odkaz k tomu, že zde od roku 1914 fungovalo oblíbené lesní divadlo, jehož součástí měla být i jakási chatka s občerstvením pro výletníky. Hrát se v něm však přestalo ještě před válkou a po ní místo upadlo v zapomnění dočista. Trvalo sto let, než se sem návštěvníci vrátili: v roce 2015 totiž hejničtí nadšenci svépomocí opravili vyhlídku na žulovém skalisku Triangl, odkud je možná nejkrásnější pohled na Hejnice a dolinu horní Smědé obklopenou věncem nejvyšších vrcholů Jizerských hor. K návrší se navíc váže pověst o ztraceném dřevaři a podivínském poustevníku, který dřevaře nejprve pohostil a posléze vyhnal do vánice v přesvědčení, že jde o ďábla, a v sedle mezi jeho dvěma vrcholky je pomníček J. Wildnera a teprve patnáctiletého O. Leubnera, které tu v roce 1930 zasypal sesuv půdy z kamenolomu.

Kaplička u Kunratic – je zasvěcena Panně Marii Bolestné a patří k nezapomenutějším památkám kraje. Stojí v otevřené krajině východně od vsi u okraje lesíka pokrývajícího nízký vršek označovaný U Kapličky. Přestože je od roku 1958 památkově chráněna, zpustla natolik, že ji někteří dokonce považovali za zaniklou. Opravena byla až v roce 2013, ovšem zvláště – pouze zčásti. Snad pro nedostatek pramenů dokumentujících původní vzhled, snad jen z nějakého podivného rozmaru totiž zůstala bez střechy. Vstoupíme-li do kamenných obvodových zdí k oltařní mense, jež kdysi nesla dřevěnou barokní Pietu, otevře se nám nezvyklý kruhový průhled na nebe, v slunných dnech vysoké a modré, jindy zas kalné a nízké. A vrátíme-li se před kapličku, na západ se nám otevře nejkrásnější pohled na protáhlé Kunratice s kostelem Všem svatých, panským dvorem a listnatými alejemi, na jihovýchod pak směřuje cesta a svažité louka do údolí zvaného Tongrund, jež skrývá pomník vojáků padlých zde v šarvátce během napoleonských válek.

Čedičové lomy u Heřmanic – bývalý Gothův lom v osadě Kristiánov, jejíž jméno poněkud upadlo v zapomnění, i rozsáhlejší lom na Kodešově vrchu skýtají učebnicový a esteticky mimořádně atraktivní příklad sloupcovité odlučnosti čediče. Zatímco v první zmíněné lokalitě, chráněné pod názvem Kodešova skála jako přírodní památka, jsou sloupce uspořádány svisle, šikmo a vějířovitě, ve druhém lomu je můžeme pozorovat v neobvyklé poloze naležato. Jeho dno navíc pokrývá několik mokřadních jezírek s rákosinami a dostat se do lomu představuje dobrodružnou výzvu i pro rafinované vandrovníky. Výsledné dojmy však za to úsilí stojí. A kdože byl onen Otakar Kodeš, podle něž jsou obě místa pojmenována a který má na prvním pamětní desku a poblíž druhého symbolickou mohylu?

Frýdlantský menšinový učitel a vlastenec, v roce 1938 zákeřně zastřelený henleinovci zde v Heřmanicích. Jen o přesné místo smrti se historikové a místní neustále prou.

Co číst?

Níže předkládám subjektivně komentovaný soupis nej-důležitější česky psané literatury o Frýdlantsku. Stranou tudíž zůstávají vlastivědné spisy Antona Resslera nebo teprve nedávno vydaný Kühnův nedokončený soupis památek. Výběr jsem provedl s ohledem na reprezentativnost (aby nic podstatného nechybělo) a kvalitu zpracování (amatérské práce jsem ponechal stranou). Podobně, jako se cesty mohou stát inspirací k četbě, se knihy mohou stát podnětem k cestám. Anebo zkrátka vítaným duchovním obohacením utužujícím nás v nadějeplném vědomí, že je stále ještě co objevovat a že chodit, dívat se a číst má tedy stále smysl.

1. Marek Řeháček: Frýdlantsko – průvodce po krajině a jejích náladách, jde o zcela základní a zásadní dílo pro poznání kraje – čtivé, objevené a sugestivní, místy se nese spíše v esejistickém duchu. Fotografický doprovod Jana Pikouse je velice kvalitní.

2. Rudolf Anděl a kol.: Frýdlantsko – zevrubné zpracování dějin, zejména s ohledem na celek oblasti včetně medailonků týkajících se významných dějinných událostí, osobností, podniků či zajímavostí. Jednotlivé obce jsou bohužel zpracovány dosti stručně; jen přehledově je popsána frýdlantská příroda, tento nedostatek ovšem plně vyrovnává následující kniha.

3. Pavel Vonička a kol.: Příroda Frýdlantska – zevrubný popis všech složek přírody regionu, odkrývající nečekané bohatství zejména flory i fauny nejen z pohledu aktuálního, ale i v širší časové perspektivě. Na podobnou práci většina českých krajů stále marně čeká.

4. Jan Čížek – Václav Cílek: Pod vodou – Zpráva o velké povodni na Frýdlantsku, klimatické proměny světa a pocitu duše po katastrofě – kolážovitá kniha (kvalitní dokumentární fotografie, mnohdy s uměleckými parametry, specifické cílkovské prolnutí vědeckého a esejistického stylu, citáty z odborných studií, klasické literatury i žákovských slohových prací) o velké povodni na Frýdlantsku v srpnu 2010 pojaté jakožto případová studie s mnoha obecnějšími přesahy. „Kdo nezažil na vlastní kůži, nedokáže si představit...”

5. Lucie Kracíková – Vojtěch Belling: Středověká sakrální architektura na Frýdlantsku – útlá, jakkoli z hlediska svého tématu vyčerpávající knižka objeveně upozorňující na skryté klenoty v podobě některých archaických (např. Horní Řasnice, Ludvíkov) a stavebně netypických (např. Višňová, Arnoltice) kostelů. A starobylé kostely jsou duší Frýdlantska.

6. Petr Freiwilg: Technické stavby Frýdlantska – dopravní stavby a objekty, cihlářství a cihelny, zámecký pivovar a zbrusu nová publikace téhož autora **Od mlýnů**

k továrnám – výrobní stavby na Frýdlantsku – promyšlený, věcně i obrazově bohatý a v rámci možností (kolik pramenů a stop byt třeba nedávno zaniklého už nikdy nedohledáme!) úplný přehled industriálního a technického dědictví kraje. Inspirace k netradičnímu – mnohdy urbexovému nebo rovnou archeologickému – putování po kraji.

7. Eva Koudelková: Pověsti od řeky Smědé a Marek Řeháček: Vyprávění o strašidlech, přízracích a podivných úkazech nejsevernějších Čech – dva mimořádně kvalitní a čtivé výběry pověstí z Frýdlantska. První uvedené zpracování je systematictější, s nárokem na kompletnost krajově typických látek a motivů, bez dodatečné beletrizace a s pečlivým výčtem pramenů, doplněno komentářem a vysvětlivkami. Druhý výběr zahrnuje širší region (celý okres Liberec) a je především velmi poutavou četbou, mnohdy s parametry hororu či záhadologické literatury v nejlepším slova smyslu. Adaptace pověstí jsou doprovázeny autorskými úvody ve vzpomínkovém a reflexivním duchu. Mimo to existuje starší výběr pověstí z Liberecka *Čerti na Ještědu* od Františka Patočky, jenž silně beletrizovaným, místy téměř pohádkovým způsobem líčí mimo jiné několik nejdůležitějších frýdlantských lidových pověstí.

8. Marek Sekyra – Otokar Simm: Frýdlantské květy – součást ambiciózního několikasvazkového projektu precizně mapujícího veškeré významnější německojazyčné literární aktivity v regionu, jakkoli díla popisovaných autorů mají, můžeme-li soudit dle otištěných ukázek, hodnotu spíše dokumentární (národopis, vlastivěda) a literárněhistorickou.

9. Miloslav Nevrlý: Album starých pohlednic Frýdlantska – kniha, jejíž prolistování nám poskytne obraz radikální dějinné proměny Frýdlantska, obraz výstižnější a (někdy až fyzicky) citelnější než pouhý slovní popis v historických pojednáních.

10. Frýdlantska se okrajově týkají i další kvalitní počiny, k nimž patří například kultovní Kniha o Jizerských horách již zmíněného Miloslava Nevrlého a Připomínky zašlých časů, které zpracoval s Markem Řeháčkem, ale i ročenky Jizersko-ještědského horského spolku či vynikající kolektivní katalog Industriální topografie Libereckého kraje. Zmínky či pasáže o této oblasti najdeme také v celé řadě dalších publikací věnovaných širším nebo navazujícím územním celkům (třísvalkové Jizerské hory, třísvalkový Soupis nemovitých kulturních památek v Libereckém kraji – okres Liberec a další publikace o libereckém okrese nebo kraji, resp. o severních Čechách) nebo souvisejícím tématům (Svobodovi Redernové, množství solidních prací o Valdštejnovi, Svobodova a Heinzlova Hrabata z Gallasu, Clam-Gallasu a Hejnice), existují i dílčí monografie zabývající se jednotlivými městečky a obcemi (bohužel ještě zdaleka ne všemi – obstojně zpracovány jsou zatím Raspenava a Nové Město pod Smrkem).

Martin Veselka

Vycházíme již od roku 2012

Připravujeme:

- **Maďarské parlamentní volby**
- **Česko v povolební kocovině**
- **Zraněné město Vilnius**